

Stemorsrollen – en rolle med uklart manus?

En diskursiv analyse av stemorsrollen.

Kristin Norwich-Grytdal

VID vitenskapelige høgskole

Campus Oslo

Masteroppgave

Master i Familieterapi og systemisk praksis

Antall ord: 23652

28.5.2019

Opphavsrettigheter

Forfatteren har opphavsrettigheter til rapporten.
Nedlastning for privat bruk er tillatt.

Sammendrag

I denne undersøkelsen har jeg hatt et ønske om å studere stemorsrollen i et diskursivt perspektiv. Jeg har intervjuet en fokusgruppe med fire informanter, alle med erfaring fra stemorsrollen. Disse fikk jeg tilgang til gjennom min rekrutteringsside på Facebook. For å belyse valgt tema, ble problemstillingen som følger: *Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og muliggjør stemors handlingsrom?* Problemstillingen er operasjonalisert gjennom påfølgende forskningsspørsmål: 1. Hvordan snakker stemor om forventninger? 2. Hvordan snakker stemor frem sine handlingsrom? 3. Hvilke diskurser har stemor tilgjengelig i utøvelsen av sin rolle? Ved hjelp av foucauldiansk diskursanalytisk metode, kom jeg fram til 7 funn:

1. Stemorsdiskurs forbindes gjennomgående med negative konnotasjoner.
2. Nye familiepraksiser svekker stadig tydeligere en dominerende biologisk diskurs.
3. Skolen, familien og omgivelsene opprettholder normative forestillinger om familien.
4. Stemor ser ut til å ta avstand til stebarn når relasjonen til biologisk mor bærer preg av vanskeligheter.
5. Biologisk mors kamp om barnas kjærlighet skaper en konkurrerende relasjon til stemor.
6. Stebarn som minner om biologisk mor kan vekke ambivalente følelser hos stemor, dersom relasjonen mellom biologisk mor og stemor er vanskelig.
7. Moderskapsdiskurser om «den gode mor» innvirker også på stemor som blir vurdert på bakgrunn av omsorgspraksiser.

I analyse- og drøftingskapittelet har jeg diskutert det empiriske materialet ut fra valgt relevant teori. Dette ble således en sammensmeltning av teori, empiri og egen stemme. Språket hadde en sentral plass i det informantene samskapte sine fortellinger om stemorsrollen. Og gjennom offentlige dokumenter ble myndighetenes føringer og implisitte maktperspektiv synlig. Ut fra mine tolkninger av analysen, drøftet jeg diskursene som ble synlig i materialet. Det er Anne Kyoung Sook Øfsti som har vært veileder på denne masteroppgaven.

Nøkkelord: Stemor, stefamilie, fokusgruppe, Foucault, sosialkonstruksjon, diskurs, diskursanalyse.

Abstract

In this study, my aspiration was to study the role of stepmothers in a discursive perspective. To do this, I interviewed a focus group with four informants, all familiar with the stepmother role. I got access to the informants through my recruitment site on Facebook. In order to illuminate the chosen theme, the main thesis was as follows: *Which available discourses regulate and enables the stepmother's room of action?* The main thesis is operationalized through the following research questions: 1. How does stepmothers talk about expectations? 2. How does stepmothers talk about their room of action? 3. What discourses does stepmothers have in their role of practice? Using Foucauldian discourse analytical method, I came to 7 findings:

1. Stepmother discourses are associated with negative connotations.
2. A dominant biological discourse are gradually challenged by new family practices.
3. Normative beliefs about the family is maintained by school, family and surroundings.
4. Stepmothers seem to distance themselves from stepchildren when the relationship with the biological mother is marked by difficulties.
5. The biological mother's struggle for her children's love, creates a competing relationship with stepmother.
6. Stepchildren that reminds of biological mother, can awaken ambivalent feelings in the stepmother, if the relationship between biological mother and stepmother is difficult.
7. Motherhood discourses about "the good mother" also affect the stepmother who is measured on the basis of care practices.

In the chapter of analysis and discussion, I have discussed the empirical material based on selected relevant theory. This was thus a combination of theory, empiricism and my own voice. The language had a central position when informants where producing their narratives about the stepmother role. Through public documents, the authorities' guidelines and implicit power perspective also became visible. Based on my interpretation of analysis, I discuss the discourses which was visible in the material. Anne Kyoung Sook Øfsti has been the supervisor for this master thesis.

Keywords: Stepmother, stepfamilies, focus group, Foucault, social construction, discourse, discourse analysis.

Forord

Nå som masteroppgaven er skrevet ferdig, har jeg behov for å takke endel personer som har bidratt til å muliggjøre dette prosjektet.

Først og fremst vil jeg takke min kjære mann, Ole. Hans velvillighet og praktiske innsats hadde virkelig fortjent en hederspris. Aldri har han klaget, men heller støttet og hjulpet meg på veien til målet. Jeg er rørt og ser det som en kjærlighetserklæring.

Veileder på masteroppgaven, Anne Øfsti. Jeg har følt meg trygg i din erfarne favn. Du har utfordret meg, og sørget for at jeg har vært nødt til å reflektere over valg og innhold underveis. Prosessveileder Anne Hedvig Vedeler for kloke og vennlige ord – en mentor og et forbilde, hvor troen på seg selv har vokst gjennom uttalelser som «din stemme er like viktig som min». Og hvordan jeg har lært det dialogiske ved «å gjøre».

Medstudenter – uten dere hadde dette vært en enda mer ensom prosess. Gjennom samhold og utallige timer med videokommunikasjon, har dere vært til god støtte gjennom en krevende prosess. Takk for innspill, samspill og tid! Jeg vil også takke VID vitenskapelige høyskole for verdifulle og lærerike år. Studieopplegget har vært krevende, samtidig har det «flyttet fjell». Min klasselærer Hans-Christian Michalsen, for stødig ledelse, tilgjengelighet og kreative innspill som appellerte til andre sider i meg. Og ikke minst med sin enestående evne til inkludering og gjestfrihet. Sist, men ikke minst er det på sin plass å takke informantene. Verdifulle bidrag fra egen erfaring, dannet grunnlaget for denne undersøkelsen. Tusen takk.

Rygge 28. mai 2019

Kristin Norwich-Grytdal

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	4
1.1	Temaets relevans	5
1.2	Oppbygging av oppgaven.....	6
1.3	Undersøkelsens kontekst og kulturelle stemmer	7
1.4	Stemor eller bonusmor?.....	9
1.5	Erfaringer fra levd liv	9
1.6	Aktuell forskning, teori og litteratur benyttet i denne undersøkelsen	11
2	Teoretisk rammeforståelse	13
2.1	Fenomenologi.....	13
2.2	Samfunnsskapt virkelighet som grunnlag for vår hverdagskunnskap	14
2.3	Sosialkonstruksjonisme	14
2.3.1	Individet er ikke nødvendigvis en bevisst beslutningstager	16
2.4	Foucault og mulighetsbetingelser for kunnskap.....	16
2.4.1	Makt, kunnskap og diskurs.....	17
2.5	Familien som institusjon i endring	20
2.6	Hva kan en familie være, på tross av kjernefamiliens ideal?	21
2.7	Fra kjernefamilie til stjernefamilie	22
3	Metodologi.....	24
3.1	Epistemologisk ståsted	24
3.2	Forskningsdesign – metodiske overveielser	25
3.3	Fokusgruppe	26
3.4	Gjennomføring av prøveintervju	27
3.5	Rekruttering av informanter	27
3.6	Forberedelser, gjennomføring og transkripsjon av fokusgruppe.....	29
3.7	Diskursanalyse.....	31
3.8	Jeg er en del av denne undersøkelsen.....	34
3.9	Etiske betraktninger.....	35
3.10	Etiske betraktninger rundt uforanderlighet og monolog	36
3.11	Pålitelighet, troverdighet og overførbarhet	37
4	Analyse og drøfting.....	38
4.1	Hvordan snakker informantene om forventninger?.....	39

4.1.1	Stemorsbegrepet	39
4.1.2	Ulike forventninger til biologisk mor og stemor	41
4.1.3	«Jenta har allerede en mamma»	44
4.1.4	Skolen reproducerer en normativ familiemodell	46
4.2	Hvordan snakker stemor frem sitt handlingsrom?	49
4.2.1	Å bli gjort til konkurrent mot sin vilje	49
4.2.2	Opplevelse av å være rettighetsløs	54
4.2.3	Tabubelagte følelser	56
4.2.4	Kjent men fremmed.....	59
4.3	Oppsummerende refleksjon.....	62
5	Avsluttende refleksjoner	64
5.1	Oppgavens pålitelighet, troverdighet og overførbarhet.....	64
5.2	Har jeg svart på problemstilling?	64
5.3	Undersøkelsens begrensninger. Noen kritiske refleksjoner.	65
5.4	Videre forskning.....	66
6	Avslutning	67
	Litteraturliste	69
	Vedlegg 1.....	74
	Vedlegg 2.....	76
	Vedlegg 3.....	79
	Vedlegg 4.....	81

Prolog

«Javel, så så jeg skogen her, så gikk jeg gjennom den og tenkte på den. Med all betydning jeg fikk ut av den, kom fra meg selv, jeg ladet det med mitt. Skulle den få noen betydning utover det, kunne det ikke være med blikket den ble grepet, men gjennom handling, det ville si bruk. Trær måtte hogges, hus bygges, bål brennes, dyr jages, ikke for min egen fornøyelses skyld, men fordi mitt liv avhang av det. Da ville den være meningsfull, ja, så meningsfull at jeg ikke lenger ville se den.»

(Knausgård, 2009, s. 413-414)

1 Innledning

Mange får nok umiddelbare assosiasjoner til begrepet stemor. En del mennesker mener nok noe om hvordan stemorsrollen bør praktiseres på en forbilledlig måte. Hva en stemor egentlig kan si og gjøre kan likevel fremstå som uklart. Måten stemor snakkes om, bidrar til å plassere henne inn i diskursive systemer og kan virke kategoriserende for de impliserte.

«Tilhørighetshierarkier speiles i språket» sier Øfsti (2018, s. 106). Eksempler på dette kan være uttrykk som *den onde stemor*, *stemoderlig behandlet* eller *jeg har ingen stemor for hun er snill*. Øfsti skriver videre at gjennom kulturelle historier vedlikeholdes begreper og uttrykk. Det kan være vanskelig å finne ord for mellomrommet - og i det uklare søkes det ofte det entydige. På hvilken måte snakkes stemorsrollen fram? Hva kan sies eller gjøres før omgivelsene tar til motmæle? På hvilken måte bidrar uklare forventninger med å skape usikkerhet i rollen? Tanken med denne undersøkelsen er derfor å se nærmere på hvilke diskurser som regulerer stemors handlingsrom.

Diskurser viser seg ikke bare i historien, men også gjennom nåtidens kulturelle tekster som film, romaner, dikt, reklame og internett. Øfsti (2010, s. 38) beskriver den diskursive betydningen av kulturelle tekster: «Disse tekstene er mye mer enn underholdning og tidtrøyte. De er levd liv, manuskripter som puster og ideer som vil bli sett. Vi kan ikke unnsnippe dem; vi oppsøker dem, og vi lærer». Det blir utsagn om iscenesettelse, der mulighetsfeltet iscenesettes av utsagnet.

Mange stemødre opplever situasjonen vanskelig, og søker råd og støtte i ulike forum på nett. Lesning på internett avslører til dels sterke meningsytringer knyttet til «rett og gal» oppførsel for stemødre. Meningsytringene er et uttrykk for samfunnets diskurser og legger implisitt føringer på hvordan livene bør leves. Mitt inntrykk, etter å ha saumfart atskillige nettforum, er at utfordringene ofte viser seg gjennom en vanskelig samarbeidsrelasjon i triangelet biologisk mor, far og stemor. Den øvrige familiens relasjon til stemor, ser også ut til å fremkalle hyppige og moralske meningsytringer i nettforum. Responser som «du visste hva du gikk til og kan ikke klage» er ikke uvanlig, og utelukker dermed tillatelse for besværlige følelser knyttet til stemorsrollen. Om barna er vanskelige og stemor gir uttrykk for at rollen er krevende, får hun ofte unngjelde og skarpe stemmer kommer fram. Dette uttrykkes ofte i form av kritikk for at hun ikke er i stand til å stå ved fars side i en utfordrende situasjon, eller at ingen har tvunget henne inn i rollen. Fordringsfulle røster retter seg også mot stemors

oppdragerrolle, og hun klandres for å delta for mye eller for lite med tanke på grensesetting eller regler. Også gjennom samlivsspalter, kommer diskursene tydelig fram. Man kan lese hvordan «eksperter» uttaler seg om stemorsrollen - ofte framstilt som en oppskrift på hvordan en ideell stemor skal være, hvor det hele gir inntrykk av en begrenset tillatelse. Hva er det som medvirker til at stemor plasseres i rollen? Realiserer vi bare de posisjonene samfunnet gjør tilgjengelig for oss, der livene skal leves etter en kjent oppskrift, som en slags forutbestemt og skjebnestyrt vei?

Stefamilien er ikke et uvanlig fenomen og statistisk sett er det derfor mange barn som lever i stefamilier. I følge tall fra Statistisk Sentralbyrå (www.ssb.no), var det registrert 84 840 hjemmeboende barn mellom 0-17 år som i 2018 bodde sammen steforeldre. Desidert flest barn bor sammen mor og stefar. Av det totale antallet var det 15 723 barn som bodde sammen med far og stemor (Statistisk sentralbyrå, 2018). Gjennom stefamilien skapes nye og utvidede familier, med mine og dine barn. Dette leder meg til undersøkelsens problemstilling:

Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og muliggjør stemors handlingsrom?

For å svare på problemstillingen, velger jeg å støtte meg til følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan snakker stemor om forventninger?
2. Hvordan snakker stemor frem sine handlingsrom?
3. Hvilke konkurrerende diskurser har stemor tilgjengelig i utøvelsen av sin rolle?

Jeg ønsker å presisere begrepet *rolle*. Rolle kan gi inntrykk av å være definitiv, og en betegnelse for den *ene enden* av en relasjon. Likevel oppfatter jeg at rolle bringer med seg forventinger. Det store norske leksikon beskriver *rolle* på følgende måte: «Innen sosiologi og sosialantropologi kan en rolle defineres som summen av de normer og forventinger som knytter seg til en bestemt oppgave, stilling eller gruppe i samfunnet» (Skirbekk, 2018). På denne bakgrunn, velger jeg derfor å benytte begrepet rolle i denne undersøkelsen.

1.1 Temaets relevans

Spørsmål om stemorsrollen er verdt å stille ut fra et vitenskapelig ståsted. Gjennom litteratursøk har jeg funnet begrenset mengde forskning på området sett fra et

familieterapeutisk perspektiv. Selv om en del forskning er gjort på 90-tallet fra sosiologisk hold, har jeg også funnet noe nyere forskning fra sosiologien.

Som tidligere nevnt, er det mange som lever i stefamilier i dag. På bakgrunn av dette tenker jeg at en undersøkelse om stemorsrollen kan ha en samfunnsvitenskapelig relevans. Med stefamiliens fremvekst, er det stadig flere som kjenner på utfordringer knyttet til blant annet forventinger og rolleklarhet. Svarene fra min undersøkelse vil forhåpentligvis være av interesse utover stemødre selv og de som har en relasjon til henne, men muligens også for samfunnet generelt og familieterapien spesielt. Med denne undersøkelsen ønsker jeg å språksette stemødres forventinger, opplevd handlingsrom, samt se nærmere på hvilke tilgjengelige diskurser som viser seg i datamaterialet.

Opprinnelsen for temaets interesse, har utgangspunkt i egne erfaringer som stemor. Fra omgivelsene opplever jeg stadig formaninger om forventet oppførsel. Forventningene har liknet på et speilbilde av en ideell verden, hvor et normativt manus er utdelt: Jeg kan kjenne meg igjen når jeg er på mitt beste, men også tilkortkommenhet når jeg er på mitt dårligste. Det er anstrengende å ikke strekke til.

Gjennom videreutdanningen i familieterapi, ble det undervist om diskurser. Dette vekket min nysgjerrighet om hvordan språk og makt ligger implisitt i diskursene. Med utgangspunkt i egne erfaringer, og fra et vitenskapelig og samfunnsvitenskapelig perspektiv, tror jeg vi behøver flere fortellinger om stemor. Stemors stemme ser ut til å forstumme i konkurranse med andre mer dominerende diskurser.

1.2 Oppbygging av oppgaven

Denne undersøkelsen består av seks kapitler. Som allerede vist i kapittel 1 har jeg presentert leseren for bakgrunn av valgt tema, og som ledet til undersøkelsens problemstilling.

Videre i kapittel 1 blir undersøkelsens kontekst og kulturelle stemmer introdusert. Deretter vil jeg løfte begrepene stemor og bonusmor samt begrunne valgt begrep. Som en del av det første kapittelet vil jeg presentere leseren for korte utdrag fra egen erfaring som stemor, skrevet i en skjønnlitterær sjanger. Hensikten er å sette undersøkelsen inn i kontekst ved å vise til egen forforståelse. Avslutningsvis viser jeg, på en overordnet måte, hvilken forskning, teori og litteratur som har kommet til anvendelse i denne undersøkelsen.

I kapittel 2 gis en presentasjon av det teoretiske rammeverket for undersøkelsen. Det er i dette perspektivet jeg forstår og tolker datamaterialet. Jeg har valgt fenomenologi, sosialkonstruksjonisme og Foucault for å belyse dette – der jeg fremhever makt, språk og diskurs som sentrale temaer. Jeg vil også si noe om grunnlaget for vår hverdagskunnskap og individet som beslutningstaker. Videre vil jeg introdusere leseren for stefamilie- og stemorsrelevant teori og forskning.

Deretter følger kapittel 3 - metodekapittelet. Her beskriver jeg ved hjelp av valgt metode veien til målet, ved å vise til overordnede og mer detaljerte metodiske valg. Innledningsvis beskriver jeg undersøkelsens epistemologiske ståsted. Videre viser jeg til valgt forskningsdesign og hvilke metodiske overveielser som er tatt for undersøkelsen. Etterhvert kommer jeg inn på mer detaljerte metodiske valg som fokusgruppe som metode for datainnsamling, rekruttering av informanter og gjennomføring av fokusgruppesamtale. I dette kapittelet vil jeg også gi en beskrivelse av diskursanalyse og poengtere hvordan jeg er en del av undersøkelsen. Metodekapittelet rundes av med etiske betraktninger for forskning. I tillegg vises til forskningskriterier som pålitelighet, troverdighet og overførbarhet som danner grunnlaget for den kommende evalueringen av undersøkelsens kvalitet.

I kapittel 4 presenteres det empiriske grunnlaget ved hjelp av informantenes sitater, mine tolkninger og diskursene som ble synlig i materialet. Forventninger, handlingsrom og diskurs er sentrale markører. Jeg vil i dette kapittelet drøfte funnene opp mot teori og metode.

Kapittel 5 vil romme en oppsummerende refleksjon. Her vil jeg vurdere undersøkelsens kvalitet, styrker, svakheter og begrensninger. Jeg vil også undersøke om jeg har svart på problemstillingen, og løfte implikasjoner til videre forskning.

I undersøkelsens siste kapittel 6, vil jeg gjennomgå masterprosessens læringsverdi med tanke på metodeforståelse, selvutvikling og nyervervet kunnskap.

1.3 Undersøkelsens kontekst og kulturelle stemmer

Stemor trekker på flere diskurser som påvirker både hennes handlingsrom og uttalelser. Diskurser om stemor viser seg gjennom fortellingens kulturelle stemmer. Fra folkeeventyr til mer moderne eventyr blir stemor ofte framstilt som «den onde stemoren», der det

underliggende moralske budskapet er at *det gode* vinner over *det onde*. Et eksempel på dette er den svært populære julefilmen «Tre nøtter til Askepott» (Vorlíček, 1973) som tradisjonelt vises på NRK hver julaften. I en av scenene trøster kokken Askepott ved å si: «En stemor er og blir en stemor». Askepott svarer at *hennes* far hadde vært glad i stemorens datter Dora. Med dette antyder Askepott at stemor viser manglende omsorg og varme - selv i en sorgtung tid der Askepotts far nylig er død. Dette står i kontrast til den omsorgen faren viste Dora. Askepott er nå er fratatt sin rolle i hierarkiet og ubarmhjertig plassert på tjenerplass.

I brødrene Grimms historie om Snøhvit var det opprinnelig den kjødelige moren som hadde gitt Snøhvit det forgiftede eplet, og ikke stemoren. Men fordi dette ble for politisk ukorrekt, måtte brødrene Grimm sensurere sin opprinnelige historie for ikke å krenke forestillingen om det hellige moderskap (NRK, 2003). Selv om dette eventyret er fra tidlig 1800-tall, henger de negative forestillingene om stemoren fremdeles ved.

I media kan man stadig lese at noe eller noen blir *stemoderlig behandlet* - underforstått at noe eller noen blir dårlig behandlet. En nærmere titt i synonymordbøker foreslår *urettferdig, partisk eller uberettiget* som alternative forslag til ordet stemoderlig. I *VG meninger*, har journalist Meland (2018) skrevet en kommentar om statsminister Erna Solbergs omstridte forslag om å endre abortloven. «Og hun kommer ikke godt fra det», skriver Meland. Overskriften *Fra landsmor til stemor*, gir nettopp inntrykk av at statsministeren har gått fra noe bra til noe dårlig: Fra å være en politisk sterk kvinne som har styrt landet med stø kurs, plasseres hun i andre enden av skalaen på bakgrunn av sine uttalelser om å innskrenke kvinners rett til selvbestemt abort.

Det er ikke bare stemor som fremstilles gjennom negative beskrivelser. I litteraturen finner man også beretninger om den *onde stefaren*. I Herbjørg Wassmos triologi om ungjenta *Tora* skildres historien om hennes vanskelige oppvekst i et øysamfunn nordpå, der hun blir misbrukt av sin stefar. Tora overlever den vanskelige livssituasjonen ved å være skoleflink og leve sitt eget indre liv (Wassmo, 2010). Men selv om det finnes slike fortellinger om stefar, er det likevel stemor som tilsynelatende har fått unngjelde mest gjennom de fortellinger som er fortalt. Og i min undersøkelse er det stemor som er i fokus.

Fortellinger som dette, fra fortid og nåtid, språksetter deler av diskursene stemor bærer med seg, hvor hun ofte fremstilles som en person som ikke ønsker sine stebarn vel.

1.4 Stemor eller bonusmor?

I denne undersøkelsen har jeg valgt å bruke begrepet *stemor*. Jeg ønsker i dette avsnittet å begrunne dette valget.

Fordi det knytter seg negative konnotasjoner til stemorsbegrepet, har nye begreper blitt introdusert som et forsøk på å skape mer positive befatninger rundt stemorsbegrepet. Ord som bonusmor, ekstramor og reservemamma har blitt foreslått. Særlig bonusmorbegrepet har blitt lansert som et forsøk på å gjøre noe potensielt utfordrende, litt mer hyggelig. Men er bonusmor et godt begrep? Og hva ønsker vi å formidle med dette? Ottesen (2014) skriver at det er noe rosablogg-aktig over bonusmorbegrepet - som å putte deodorant på svette armhuler. Men hvem er bonusmor egentlig en bonus for? Skribent og feminist Sanna Sarromaa poengterer at i motsetning til stemor, utstråler bonusmor morskjærlighet – så stor at den strekker seg over andres barn. Hun beskrev det slik i Oppland Arbeiderblad:

Der rollen som stemor er et minefelt og hele begrepet er like ladet som ordet svigermor, står bonusmammaen utelukkende for noe positivt og hyggelig. Det er som alle disse overvåkningskameraer som er blitt trygghetskameraer. Eller gamlehjemmene som er blitt omdøpt til helsehus. Man flytter til et helsehus for å dø, men det høres ikke lenger sånn ut. Man blir også bonusmamma, fordi man ikke har noe valg, men det skal for all del ikke høres anstrengende eller vanskelig ut – selv om det som oftest er nettopp det (Sarromaa, 2017).

Med bevisstheten om at det knytter seg negative konnotasjoner til stemorsbegrepet, velger jeg likevel å benytte begrepet i denne undersøkelsen. Alternative begreper er forskjønnede omskrivninger av noe ubehagelig og ikke gode nok, etter min oppfattelse. Stemorsbegrepet rommer en virkelighet som åpner for motstridende og negative følelser. Det er med utgangspunkt i denne forståelsen at begrepet *stemor* anvendes i denne undersøkelsen.

1.5 Erfaringer fra levd liv

Dette bringer meg til erkjennelsen om at egne erfaringers betydning for undersøkelsen. I tillegg til å være stemor er jeg også biologisk mor, og har dermed erfaring fra begge subjektposisjoner – noe som også gjaldt informantene. Jeg ønsker derfor å invitere leseren inn i noen korte skildringer fra eget liv, som bilder på erfaringer jeg bærer med meg inn i denne

undersøkelsen. Fortellingene er fortalt fra stemors subjektposisjon og er inspirert av virkelige hendelser, men også av andres historier som har gitt gjenklang og forsterket egen livsverden. Innholdet er modifisert for å ivareta omtalte parter - som kan sitte med andre erfaringer enn det som fremkommer her. Alle påstander og ladede ord er min tolking og forståelse av historiene. Tanken er å søke troverdighet gjennom intern validitet for prosjektet, noe jeg kommer tilbake til senere i undersøkelsen.

(...) den lysluggede gutten ga henne et hastig blick. Det var som at han egentlig ikke ville se på henne, men likevel måtte. Han satt på en barnesykkel utstyrt med støttehjul og balanserte de små føttene mot det flislagte gulvet i entreen. Midt i mellom dem stod guttens far. Den lett ubehagelige stemningen hang i luften, før ordene ugjenkallelig kom til uttrykk; «hun skal ikke være her» sa han på sitt 6-årige vis mens han tittet opp på faren, tilsynelatende ventende på svar (...)

(...) det var en nydelig vårdag i mai. Bjørkeetrærnes lysegrønne løv hadde nylig sprunget ut. Hun betraktet en sommer i anmarsj, og nøt de varme solstrålene som fulgte med. Det skulle feires bursdag i mannens familie. Da hun og mannen tilfeldig møtte familiemedlemmet som skulle arrangere selskapet, ordvekslet de omkring bursdagsfeiringen: «Du... dette med bursdagsfeiringen i dag.. Det er nok best at du blir hjemme - det er jo mest synd på moren...». Opplevelsen av å bli holdt utenfor som stemor var som et slag i ansiktet. Var hun ikke en å regne med i denne sammenheng? Fantest det regler for hvem som burde inviteres i bursdager? Hva med jul, konfirmasjon? (...)

(...) Mor ga uttrykk for at stemor og far «lekte familie». Underforstått at lekefamilien aldri kunne nå opp til den opprinnelige familiens ideal – kjernefamilien. Mor påberopte seg ydmykhet for hennes situasjon. Men hva innebar denne ydmykheten? Skulle man slutte å være lykkelig – var det ydmykhet? Skulle den nye familien ydmykt innse at det ikke er tid for å være lykkelig hvis mor hadde det vanskelig? Og ville tillatelsen noen gang komme? (...)

(...) Det var bursdagsselskap. Mor og stemor satt i samme rom, men ved forskjellige bord. Femåringen sa «sitte fanget» og strakk armene mot stemor. Stemor fornemmet mors blick på seg. Usikkerheten spredte seg i henne og ambivalensen vokste fram. På den ene siden holdt moren henne igjen, med et slags usynlig bånd. På den andre siden kjente hun sterkt behov for å imøtekomme jentas ønske. Skulle hun avvise jenta på grunn av mors merkbare ubehag?

Hvordan kunne det ha seg at hun som ellers var en trygg mor for egne barn, nå følte en tydelig usikkerhet? (...)

1.6 Aktuell forskning, teori og litteratur benyttet i denne undersøkelsen

Denne undersøkelsen plasserer seg i krysningspunktet mellom flere fagfelt, og bringer på bane både sosiologi og familieterapi. Henvisninger til media og ekspertuttalelser er også et prisme denne undersøkelsen ses gjennom. Underveis viser jeg også til ulike offentlige dokumenter om sier noe om myndighetenes familiepolitiske føringer. I dette avsnittet vil jeg kort gjøre rede for de bidragene som har vært særlig betydningsfulle i arbeidet med denne undersøkelsen.

Øfsti (Øfsti, 2008, 2010, 2018) sitt forfatterskap med fokus på diskurser og normativitet, har lagt grunnlaget for min forståelse av undersøkelsens relevans i det familieterapeutiske fagfeltet. Bidragene til Aarseth (Aarseth, 2011, 2018) har vært sentrale i forståelsen av klasseperspektiv, den moderne familie og intimitet i endring. Videre har Ellingsæter og Leira (2004) sin forskning på velferdsstatens familier og moderskap har vært relevante bidrag. U. C. Andersen (2013) sin forskning på stjernefamilien og Mühleisen og Lorentzen (2013) sine kjønnsstudier har vært betydningsfull støtte i forståelsen av datamaterialet. I tillegg har Hennem (2006) sine undersøkelser rundt likestillingens utfordringer om det å avkjenne omsorgen for barn kommet til anvendelse.

Jeg støtter meg videre til offentlige dokumenter som viser hvordan myndighetene legger føringer på ønsket familiepolitikk. Dette er i tråd med Foucaults tankegods om institusjonell makt. I denne undersøkelsen viser jeg til ulike lovverk, NOUer og andre offentlige dokumenter. Betydningsfulle bidrag har vært *Barnelova* (1981), *Barnevernsloven* (1993), *Forpliktende foreldreskap* (2002-2003), *Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter* (2015-2016), *Makt og demokrati* (NOU 2003:19, 2003) og *Barnekonvensjonen* (1989).

Måten diskurser viser seg på er mangfoldig. Ved hjelp av ulike kanaler som er tilgjengelige for folk flest, har jeg forsøkt å illustrere hvordan diskursene omgir oss. Stemorsbegrepet er en del av det offentlige ordskiftet og skrives om i blant annet mediaoppslag, diskusjonsforum på nett, kronikker og selvhjelps litteratur. I selvhjelpsbøker skrevet av Frode Thuen (2004) og Jesper Juul (2010) blir diskursene tydelige, hvor forfatterne snakker ut fra en ekspertposisjon

med innebygget makt. Ved hjelp av ulike mediereferanser og samlivseksperter, viser jeg hvordan språket i seg selv bidrar til å snakke fram diskurser om stemor.

2 Teoretisk rammeforståelse

I det følgende kapittelet vil jeg presentere den teoretiske rammeforståelsen denne undersøkelsen bygger på, og som danner grunnlaget for det kommende analyse- og drøftingskapittelet. Innledningsvis presenterer jeg det fenomenologiske perspektivet som fundamentet for vår hverdagskunnskap med påfølgende beskrivelse av sosialkonstruksjonismen. Videre går jeg inn i Foucaults ideer om diskurser, språk og makt, som utgjør en sentral del av teoriforankringen i denne undersøkelsen. Avslutningsvis i teorikapittelet trekker jeg frem stefamilie- og stemorsrelevant teori, forskning og litteratur.

2.1 Fenomenologi

En fenomenologisk tilnærming tilstreber å få fram forskningsdeltagernes subjektive erfaringer. For selv om forskeren forsøker å få fram noe som eksisterer i verden, ønsker ikke han eller hun å hevde hva som forårsaker disse fenomenene. Fenomenologisk forskning er interessert i hvordan det er å ha disse erfaringene, framfor å finne fram til *hva som virkelig foregår*. Man er altså interessert i hvordan verden er for akkurat denne deltageren (Willig, 2013, s. 16).

Det var Edmund Husserls (1859-1938) arbeid de tre første tiårene på 1900-tallet som dannet grunnlaget for fenomenologien. Husserls opprinnelig mål var å søke transcendens (utenfor menneskelig forståelse) når erfaringer skulle redegjøres for. En slik tanke kan gi inntrykk av at det finnes *én* korrekt måte å forstå og beskrive erfaringer på. Selv om fenomenologer søker å beskrive menneskelige erfaringer, setter ikke erfaringene ord på seg selv. Gjennom språk og diskurser er det menneskene selv som setter ord på erfaringene. Husserls argumenterte med at kunnskap konstrueres gjennom erfaringer og opplevelser. Han hevdet derfor at visshet kun kan oppnås med forståelsen av at noe går *forut for* det å ha kunnskap. Senere har flere latt seg inspirere av Husserls fenomenologiske prosjekt, som har ledet til et sosialt perspektiv på hvordan menneskelig mening konstrueres. Fenomenologien har derfor hatt en historisk appell til dagens sosialkonstruksjonister (Lock & Strong, 2014, s. 59-60).

2.2 Samfunnsskapt virkelighet som grunnlag for vår hverdagskunnskap

(Lock & Strong, 2014) løfter fram boka *Den samfunnsskapte virkelighet* fra 1966¹ som et av grunddokumentene for dagens sosialkonstruksjonisme. Berger og Luckmann (2000, s. 9) hevder at samfunnet er et menneskelig produkt, der samfunnet er en objektiv virkelighet og mennesket er et sosialt produkt. Prosessen er dialektisk og viser til en gjensidig påvirkning mellom individ og samfunn - som utvikler det som kan kalles vår virkelighet. Dette danner grunnlaget for det Berger og Luckmann senere i boken kaller *hverdagsvirkelighet*.

Videre hevder Berger og Luckmann (2000, s. 42) at den rent deskriptive fenomenologiske analysemetoden egner seg best til å klargjøre *grunnlaget for kunnskap* i hverdagen. Det er mulig å ta denne virkeligheten *for gitt* sammen med de fenomenene som oppstår innenfor denne virkeligheten. Denne verdenen har sin opprinnelse i menneskenes tanker og handlinger og anerkjennes som virkelig. Hverdagsvirkeligheten er en slags overordnet virkelighet, fordi hverdagen på denne måten trenger seg inn i bevisstheten og er umulig å overse. Hverdagens fenomener er ordnet i mønstre som synes å være uavhengig av egen opplevelse, men trenger inn i opplevelsen av fenomenene. Språket er sentralt og blir koordinatene for livet i samfunnet og fyller livet med meningsfylte objekter i en orden som gir mening i hverdagen. Med forståelsen om fenomenologisk hverdagsvirkelighet, går jeg videre inn i sosialkonstruksjonismens ideer om hvordan virkelighet konstrueres.

2.3 Sosialkonstruksjonisme

Denne undersøkelsen er forankret i *sosialkonstruksjonisme* som forståelsesgrunnlag av menneskelig meningsdannelse.

Lock og Strong (2014, s. 31-32) skriver at det var Berger & Luckmann som først lanserte begrepet *sosial konstruksjon* i 1967². Sosial konstruksjonisme er ingen ensartet skoleretning, men betegnelse for et stort antall teorier og praksiser innenfor humanvitenskapene, preget av mangfold. Det kan likevel hevdes at det er en felles grunnforståelse som samler disse teoriene. Særlig tre ideer er sentrale i sosialkonstruksjonismen:

- Mening og forståelser er det grunnleggende ved menneskelig aktivitet.

¹ Originaltittelen *The Social Construction of reality* ble først utgitt i 1966. Den norske oversettelsen *Den samfunnsskapte virkelighet* ble utgitt i år 2000, Berger og Luckmann (2000, s. 9).

² Begrepet ble lansert i boka *The Social Construction of reality*.

- Mening og forståelser har sine røtter i sosial interaksjon basert på en felles delt enighet om hvordan disse symbolske formene skal forstås.
- Gjennom språket skapes mening og sosiale erfaringer for deltagerne.

Gergen og Gergen (2005, s. 9-10) skriver at sosialkonstruksjonister hevder at det ikke finnes en sann virkelighet, men at mennesker snakker ut fra en kulturell tradisjon når de definerer hva virkelighet er. Sosialkonstruksjonister fremmer videre at forståelse blir til ved samskaping: Gjennom kommunikasjon konstruerer vi den verden vi lever i. Når mennesker snakker sammen, lytter til nye stemmer, stiller spørsmål og vurderer alternative uttrykk, sprenges grensene som utvides til nye forståelser.

Lock og Strong (2014, s. 32) peker på at måter mening skapes på er tids- og stedsspesifikke og ordnet i sosiokulturelle prosesser. Hvilken betydning en hendelse får, og hvordan vi forstår dem, kan derfor være forskjellig. Gergen og Gergen (2005, s. 28-30) hevder at hva som er ansett som virkelig og sant, har endrer seg i historiens løp. Et rikt språk for betegnelse av psykisk sykdom, eller ulike kulturelle oppfattelser av «hvordan mennesker er skrudd sammen», er eksempler på dette. Siden bevissthet fødes gjennom dialog, kan den sies å være sosialt konstruert. Videre skriver Gergen og Gergen at også relasjoner påvirkes gjennom språket. Språket kan bidra til at vi kommer nærmere, er avventende eller skaper tilhørighet i relasjoner. Ved å si «jeg beundrer deg», eller «jeg vil gjerne være din venn», føyer vi til utsagn som virker på andre. Måten ordene og språket virker på, forsterkes eller svekkes gjennom kroppsspråket. Ved å tillegge et hånlig smil til en alvorlig uttalelse, vil vi få problemer med relasjonen. Konteksten et ord plasseres i har også betydning for forståelsen av det. «Å spise erter» fremstår diametralt ulikt uttalelsen «noen erter meg».

Jensen (2009, s. 61) bringer inn diskurser ved å understreke at språk og diskurser er tett sammenvevde enheter. Han skriver at sett gjennom sosialkonstruksjonisters øyne blir virkeligheten sosialt konstruert gjennom språket og samspill med andre, og at det dermed ikke kan eksistere en virkelighet utenom språket. Diskursene kommer således til syne gjennom språket. Diskursive krefter i samfunn og kultur er bærere av virkelighetsforståelser og normer som sier noe om hvordan livene våre bør leves. Denne tankegangen fremkommer også hos Johannessen, Christoffersen og Tufte (2010, s. 223) som skriver at «En diskurs har å gjøre med tale, språk, tekst og meningsutveksling i form av samtale, diskusjon og liknende».

2.3.1 Individet er ikke nødvendigvis en bevisst beslutningstager

Gergen og Gergen (2005, s. 22) skriver i boka *Sosial konstruksjon. Ind i samtalen* - at den vestlige verden er et individualistisk innrettet samfunn. Dette medvirker til at individet i stor grad er ansvarlig for egne handlinger: Gjennom demokratiet har voksne borgere stemmerett, skoleelever vurderes individuelt og virksomheter bedømmer den ansattes prestasjoner. Siden samfunnet i stor grad har en individuelt innrettet tradisjon, er språket ofte produsert ut fra denne bevisstheten. Ord som *tanker, ideer, følelser, drømmer og diagnoser* peker på tilstander som knyttes til en individuell bevissthet. Gergen og Gergen (2005, s. 28-30) sier det slik: Språket tilbyr ord og beskrivelser som bidrar til at noe oppfattes som virkelig. Ideen er at ord og begreper er språklige konstruksjoner som dannes gjennom samtaler og skaper en virkelighetsforståelse. Dette får implikasjoner for menneskers beslutningsbevissthet. Motsatt finnes det få ord som beskriver den relasjonelle bevisstheten i beslutningstaking. Med utgangspunkt i det individualistisk innrettede samfunnet, er *sosialkonstruksjonismen* på sin side imidlertid opptatt av at individet ikke nødvendigvis er en bevisst beslutningstaker. Den relasjonelle bevisstheten blir bare vesentlige dersom man i seg selv ikke er god nok. I følge sosialkonstruksjonismen er det relasjonelle krefter og ikke individene som er samfunnets pådrivere for beslutningstaking. Med denne konstruksjonen kan man tre inn i nye forståelser og mulighetsbetingelser.

2.4 Foucault og mulighetsbetingelser for kunnskap

Den franske filosofen og idehistorikeren Michel Foucault (1926-1984) har satt markante spor i vitenskapshistorien. I *The Archaeology of Knowledge & the discourse on language* hevder Foucault (1972) at det var et skille mellom en tradisjonell historisk analyse og en arkeologisk analyse. Han var opptatt av at språklige utsagn kan produseres under de historiske mulighetsbetingelsene de er en del av. Den tradisjonelle historiske analysen forholdt seg *kun* overfladisk til hva som var blitt sagt og gjort.

Ved å vise til historievitenskapens konvensjonelle tilnærming, ønsket Foucault å sette historieforståelsen i en ny kontekst. Han mente at et nytt mulighetssystem, der ordene og begrepene ble reorganisert, ville lede til at virkelighetsoppfatningen endret seg. I følge Foucault (1972, s. 135-140) innebærer den arkeologiske oppgaven «å grave frem» den tradisjonelle tenkningen som finnes i de historiske fortellingene om mennesket. Han hevdet at fortellinger om mennesket må ses i lys av den historiske perioden de levde i, og at objektene ikke har en iboende naturlig mening. Ulleberg (2007, s. 69-70) skriver at Foucault mente at

det menneskelige subjektet, slik sosialvitenskapene undersøker det, er et resultat av den moderne tenkingen. Gjennom sitt forfatterskap ville Foucault vise hvordan mennesket fødes som et *objekt for kunnskap* og dermed ble et resultat av skiftende historiske vilkår. Under disse historiske vilkårene tildeles mennesker ulike subjektposisjoner. Subjektposisjonene er sammenvevd med diskursene som organiserer kunnskapen som mennesket har. På denne måten hevdet Foucault at menneskelig kunnskap er historisk relativ, der det som har blitt ansett som rett kunnskap i en periode ikke nødvendigvis blir det i senere perioder.

Foucault (gjengitt av Thomassen, 2006, s. 120-121) viser hvordan diskursene knyttes sammen av det han kaller *episteme*. Foucault tar utgangspunkt i at historien ikke utvikles kontinuerlig og sammenhengende, der en epoke bygger på en annen. Han hevder snarere at utviklingen karakteriseres ved å være grunnleggende diskontinuerlig. Forskjellene mellom kulturer og epoker innebærer ikke bare forskjell på samfunnsforhold, levemåter og kulturelle koder. Det dreier seg også om betingelsene for hva det faktisk er mulig å tenke og mene innenfor en gitt epoke. Disse mulighetsbetingelsene for kunnskap som betegner «et strukturert erkjennelsesfelt av tenkemåter og begrepssystemer, utgjør forutsetningene for kunnskap innenfor en gitt periode». Epistemer skiller seg fra en epoke til en annen, så vår kunnskapsforståelse bygger derfor på ulike fundamenter. Dette innebærer at vår tilgang til virkeligheten endrer seg fra et episteme til et annet og fra et kunnskapssystem til et annet.

2.4.1 Makt, kunnskap og diskurs

Normer og diskurser er uløselig knyttet til makt, og sier noe om hvem som har definisjonsmakt i samfunnet. Hva som defineres som bra eller dårlig, rett eller galt. «I den foucaultske verden rår makten. Makt og kunnskap er ifølge Foucault sammenvevde størrelser, slik at fortolkning og forståelse aldri kan løsrives fra maktperspektivet» (Snævarr, 2017, s. 250). I en verden der maktbegrepet preges av fatalisme, determinisme og nihilisme, hevdet Foucault (gjengitt av Flyvbjerg, 2009, s. 141-143) at maktens relasjonelle karakter lett blir misforstått. Foucault utfordrer det konvensjonelle synet på makt, som noe som er *negativt* med begrensninger som definerer hva som er tillatt og forbudt. En slik forståelse krever imidlertid et synlig *maktapparat* hvor makten overføres ovenfra og ned. Foucault pekte på at man måtte slutte å snakke om maktens effekter i rene negative termer. I virkeligheten, mente Foucault, produserer makten sfærer av objekter og sannhetsritualer. Framfor det konvensjonelle synet på makt, introduserte Foucault sitt maktbegrep gjennom en rekke

påstander: *Maktrelasjoner står ikke utenfor andre relasjoner*, men er iboende. *Makten kommer nedenfra* og består ikke av motpolene «hersker og den som blir hersket over». Foucault hevdet at makten ikke kan tilegnes, tas eller deles, men kan utøves fra utallige posisjoner. Foucault er også tydelig på at der det er makt er det motstand. Hadde det ikke vært motstand, ville det heller ikke vært en maktrelasjon. Heller ikke her står motstanden i et ytre forhold, men er snarere en integrert del av makten.

Videre fremhever Thomassen (2006, s. 120) at sentralt i Foucault tenkning, står også språket. Språket er et kjernepunkt for analysene: Der den tradisjonelle oppfatningen er at språket gjenspeiler virkeligheten på en objektiv måte, hevdet Foucault at virkeligheten blir skapt gjennom språket. Den språklig skapte virkeligheten viser seg gjennom diskursene. Særlig i helse- og sosialfag har forholdet mellom språk og makt fått stor oppmerksomhet, der språket som blir brukt setter klienter i en spesiell posisjon i måten de blir omtalt på, som gjennom diagnoser. Hårtveit og Jensen (2004, s. 60-65) gjengir Foucaults tankegods i måten den vestlige verden forsøkte å disiplinere mennesker på ved å «sperre dem inne» i ulike institusjoner som skoler, sykehus, fengsler, bedrifter og militærforlegninger. Foucault beskrev hvordan institusjonene virket disiplinerende på kroppen. Hva som var lov og ikke lov var nedfelt i regler og avtaler som institusjonene hadde laget, hvor målet var å dressere og normalisere samfunnets individer.

I boken *Diskursens orden*³ gir Foucault uttrykk for en uro knyttet til diskursenes påvirkning og makt. Dens usynlige hverdagslige påvirkning med det samtidige «kvasse og besluttsomme» ved den. Han uttrykker en uro knyttet til diskursene som omgir oss - med vanskelig fattbare krefter, samtidig som den er hverdagslig og grå, nærmest usynlig. Foucault beskriver hvordan diskursene skaper utelukkelsesprosedyrer i samfunnet, blant annet i form av forbud som tabubelagte ting, omstendighetens ritual og det talende subjektets privilegerte og eksklusive rett, som både kan krysse hverandre, forsterke hverandre eller utligne hverandre: «Vi vet godt at man ikke har rett til å si alt, at man ikke kan snakke om alt i alle sammenhenger, og at ikke hvem som helst kan snakke om hva som helst» (Foucault, 1999, s. 9).

³ Boken er en gjengivelse av Foucaults tiltredelsesforelesning ved Collège de France 2. desember 1970.

Thomassen (2006, s. 121) hevder at diskursen ikke bare betegner en gruppe teoretiske utsagn, men også en rekke praksiser som medfører bestemte ytringer. Dette kan vise seg gjennom observasjoner og eksperimenter, klassifiseringssystemer eller annet. Et eksempel på dette er en *medisinsk diskurs* som klassifiserer og samler atferdsmønstre under fellesnevneren «psykopatologi» som igjen blir knyttet til samfunnsmessige praksiser; der «de gale» blir plassert og ekskludert, og sperret inne som terapi. I Foucaults ånd fremhever Eliassen (2016, s. 52) at ved å snakke, trer man inn i en allerede eksisterende diskurs. Ordene har simpelthen en eksistens utenfor og uavhengig av selve «jeget», da ordene tidligere er uttalt av andre og finnes i språket. Samtidig er språket det vi kjenner oss igjen i, men det som oppleves som «våre» ord, har allerede tilhørt andre.

I *Diskursenes Orden* snakker Foucault (1999, s. 14) om utelukkelsesprinsipper og hvordan stemmer forstummes. Foucault var opptatt av den forbudte tale, galskapens skille og viljen til sannhet som de tre store utelukkelsessystemene. Han kastet lys over hvordan diskursene kom til uttrykk gjennom institusjonene. Et eksempel illustrert gjennom en lege, som gjør det mulig for en pasient å «framlegge eller fortvilet tilbakeholde sine stakkarslige ord». Lyttingen i seg selv er en begjærets diskurs som er utstyrt med fryktelige krefter, mente Foucault. Videre beskriver Foucault hvordan skillet mellom sant og falskt ikke er tilfeldig, foranderlig, institusjonelt eller voldelig dersom man plasserer seg *innenfor* en diskurs. Plasserer man seg derimot *utenfor* diskursen og stiller spørsmål ved den, vil den kanskje kunne fungere som et utelukkelsessystem. Han fremhevet hvordan begjær og makt uløselig er knyttet til diskursene og viljen til sannhet, samtidig som det har til oppgave å utelukke. Øfsti (2010, s. 117) illustrerer utelukkelse og makt på denne måten: «Jeg har noe å skjule, men det jeg har å skjule, tåler ikke dagens lys. Ikke fordi det jeg skjuler er så stygt, men fordi lyset er så grelt». Øfsti fremhever at det ikke er fortellingen i seg selv, men lytteren som har makten til å si om fortellingen var vakker eller stygg, rett eller gal.

Også i offentlige dokumenter fremkommer språkets knytning til makt. I I NOU 2003:19 (2003) *Makt og demokrati*, fremheves fordi den viser til språket som et meningssystem med spilleregler for hva som er legitimt og relevant. Språket gir også signaler om tilhørighet og avstand, gruppefelleskap eller sosialt overtak. I NOUen hevdes det at «språklige ytringer former, bevarer og forandrer meningsdannelse i språket». Maktkampen utspiller seg i språket og hvordan interessekamp mellom grupper kan skape et overtak gjennom begreper og bruk av språk.

Videre vil jeg gå inn i et landskap av relevant teori og forskning knyttet til undersøkelsens tema. Jeg innleder med å se på familien som en institusjon i endring og hva en familie kan være. Til slutt gir jeg leseren et innblikk i stjernefamilien.

2.5 Familien som institusjon i endring

Familiens som institusjon har gjennomgått store endringer gjennom tidene. Under overskriften *familien som speilbilde av vår tid* skriver Leiulfsrud (2009, s. 262) at sammenliknet med kjernefamiliens glansperiode fra 50- og 60-tallet, har familiestrukturen i økende grad gått i retning av alternative måter å inngå familie på. Det stilles nå helt andre og høyere krav til familie og partnere, noe han mener kan speiles i høyere skilsmissetall. Leiulfsrud påpeker at det likevel blir ensidig å skulle fokusere på skilsmisse og pluralisme i samlivstyper, da familien fremdeles mot alle odds fortsatt har mange grunnleggende funksjoner i vårt samfunn, og kan være elementære i behovet for emosjonell bekreftelse og kjærlighet.

De økte skilsmissetallene får betydning for nye relasjoner. Noack og Lyngstad (2012, s. 65) hevder at med flere samlivsbrudd kommer flere samlivspartnere og dermed flere ste-relasjoner. På denne måten utvides familienettverket gjennom steforeldre og stebesteforeldre. Også kvinnefrigjøring og feminisme har hatt innvirkning på familien som institusjon. I følge Ellingsæter (2012, s. 18) ble familien omtalt som en kvinneundertrykkende institusjon fra feministisk hold. På 70-tallet ble den tradisjonelle kjernefamilien kraftig kritisert, og beskyldt for å ikke være et sted for felles interesser. Feminister hevdet at mannens ekteskap hadde langt bedre betingelser enn kvinnens, og det normative grunnlaget i kjernefamilien ble anklaget for å overse maktrelasjonene i familien.

U. C. Andersen (2013, s. 29-31) skriver at Foucault var opptatt av hvordan myndighetenes styringsredskaper forandret seg etter den sterke befolkningsveksten mot slutten av 1800-tallet. Dette innebar ikke bare direkte kontroll gjennom ordre, lydighet og lojalitet. Også individet skulle utøve autoritet og styre seg selv og på den måten oppnå statens normer for ønsket atferd. Dette kalte Foucault «biopolitikken», hvor hensikt var å regulere forplantning, familie, foreldreskap og samliv. I det kommende avsnittet ser jeg videre på ulike styringsnivåer for familien.

2.6 Hva kan en familie være, på tross av kjernefamiliens ideal?

I sin doktorgradsavhandling *Når margin blir mainstream. Forhandlinger av ekteskap, foreldreskap og slektskap i mediene*, har Unn Conradi Andersen (2014) undersøkt hvordan ekteskap, foreldreskap og familie blir forhandlet gjennom media, deriblant stefamilien. Hun fant at mens ekspertene reproduserer sin oppfatning av kjernefamilien basert på et biologisk slektskap, viste nettets debatter ny forståelse av hvem som kan være sammen i familie.

Inspirert av Foucault stilte Conradi Andersen spørsmål ved hvordan makten muliggjør tilhørighetshierarkier eller begrenser hvem som kan være i familie med hverandre. Hun definerte tre ulike styringsnivåer som påvirker familien: statlig lovgivning, samlivsekspertene og den enkelte (selvstyrende) aktør. Videre viser hun til at kjente samlivseksperter, som Frode Thuen og Jesper Juul, trekker på en terapeutisk diskurs som beskriver hvordan individet skal styre seg selv. Det slås fast at det først og fremst er den biologiske tilknytningen som skaper kjærlighet, omsorg og setter omsorgspersonen i posisjon for grensesetting. Diskursen får næring fra den terapeutiske diskursen og bidrar til at den opprettholdes.

Måten vi forstår tilknytningen til stebarn på har også et klasseaspekt ifølge Conradi Andersen. Det er store klasseforskjeller: Der middelklasseforeldre vektlegger biologi framfor emosjonell investering, er arbeiderklasseforeldre mer opptatt av sosiale bånd og tid som bestanddel i tilknytning til stebarna. Arbeiderklasseforeldrene var også opptatt av at stebarn og biologiske barn skulle behandles likt.

Conradi Andersen løftet også det juridiske steforeldreskapet. Hun fant at diskusjonene på nettet hadde en mer åpen holdning til hva som kjennetegnet en god steforelder enn det hun fant i samlivsspaltene gjennom utnevnte eksperter. I stefamiliene gjøres slektskapet gjennom oppdragelse og omsorg framfor biologi. Conradi Andersen påpeker imidlertid at denne formen for relasjonell tilknytning er sårbar, ettersom lovverket ikke gir anerkjennelse eller beskyttelse for denne formen for foreldreskap. Det norske lovverket er også sentralisert omkring *to-foreldremodellen*. Dette kommer til uttrykk blant annet i Barneloven (1981), hvor det slås fast at et barn ikke kan ha mer enn to foreldre. Conradi Andersen mener at dette kan overføres til stefamilien, hvor steforeldre er aktivt inne som fungerende omsorgsperson, og det i praksis finnes flere enn to foreldre. Med utgangspunkt i en slik relasjonsform mellom stebarn og steforeldre, blir mangelen på det juridiske båndet særskilt sårbart. Selv om mange

steforeldre investerer mye arbeid og følelser i stebarna, sitter de igjen med liten legitimitet og rettigheter i forhold til barna og motsatt.

Videre beskriver Conradi Andersen det hun kaller «den store stygge stefamilien» og peker på at det knyttes spesifikke problemområder til sammensatte familier som stefamilien. En av utfordringene er de problemorienterte fortellingene som er enerådige i forskning og offentligheten. Hun viser til at ledende forskere kaller dette synet på stefamilien som «harmism» - der oppmerksomheten rettes mot ødelagte og splittede hjem og på barn som er forvoldt stor skade. «Ikke bare mangler det lovverk for de familiene som lever godt på tvers av normen, det mangler også språk, kategorier og fortellinger fra de som har valgt å organisere familielivet annerledes» skriver Conradi Andersen. På denne måten bidrar statens familiepolitikk til å reprodusere innenforskning eller utenforskning, som igjen får sosiale og økonomiske konsekvenser.

2.7 Fra kjernefamilie til stjernefamilie

De kulturelle kreftene som forteller oss hvordan vi skal leve livene våre, er både sterke og motsetningsfylte. Øfsti (2010, s. 117-119) skriver at vi lever i en brytningstid, der «dine og mine barn» og andre alternative praksiser for intimitet står i kontrast til, og bryter med det romantiske idealet kjernefamilien representerer. Den stadige voksende andelen stefamilier hviler på et annet fundament enn kjernefamilien. Nye begreper skapes for å sette navn på alternative familieformer. Unn Conradi Andersen (2013, s. 29-30) hevder at *stjernefamilien* skiller seg fra kjernefamilien, ved at kjernefamilien består av en tett og opprinnelig kjerne, mens stjernefamilien knyttes sammen uavhengig av biologiske bånd. Den heteronormative kjernefamilien, fremstår som et ideal, selv om mange lever i sammensatte familier. Eksempler på stjernefamilie kan være fosterfamilien, adopsjonsfamilien, homofamilien, den barnløse familien og stefamilien. Stefamilien oppstår vanligvis som følge av et brudd. Familier oppløses, nye dannes og familier oppstår på tvers av tradisjonelle knytninger og skaper familier med ikke-biologisk tilknytning.

Det er stadig vanligere for barn å leve i stefamilier. Opprinnelig var stebarnet et foreldreløst barn. Ordet «ste» kommer av ordet *steop* og betyr *fravær* (Hernes, 2010, s. 16). U. C. Andersen (2013, s. 29-31) poengterer imidlertid at det ikke er *fravær* av omsorgspersoner som preger stefamilien. Snarere kommer det til nye personer som gir flere omsorgsgivere enn i den biologiske familien. Conradi Andersen viser til at stefamilien heller ikke er et nytt fenomen.

Med høy barnedødelighet på 1600-tallet, og dermed et høyt antall gjengifte, var det ikke uvanlig å leve med steforeldre. På 60-tallet inntok kvinnene arbeidslivet i langt større grad, og ble langt mer økonomisk uavhengig. Antall skilsmisser økte dramatisk, og i takt med kvinnenenes stadig hyppigere deltagelse i arbeidslivet. I dag er det imidlertid ofte andre grunner enn bortfall av en biologisk forelder som fører til at barn bor i stefamilier. Etterhvert som skilsmisser er mer vanlig, har nye familiekonstellasjoner blitt dannet og fylt parallelle roller med eksisterende biologiske foreldre.

3 Metodologi

Jeg har undersøkt hvilke diskurser som regulerer og muliggjør stemors handlingsrom. Undersøkelsen er basert på et fokusgruppeintervju med fire stemødre, hvor stemorsrollen ble tematisert gjennom spørsmål fra moderator. Denne undersøkelsen er en kvalitativ studie analysert med diskursanalyse. Innledningsvis vil jeg gjøre rede for undersøkelsens epistemologiske ståsted.

3.1 Epistemologisk ståsted

Epistemologiske teorier er ulike oppfatninger om hvordan man kan skaffe seg kunnskaper om denne verden. Ved å ta stilling til, synliggjøre og begrunne ståsted ønsker jeg å vise hvilket utgangspunkt kunnskap fortolkes innenfor i denne undersøkelsen.

Willig (2013, s. 11) påpeker at *den kunnskap en metode ønsker å produsere*, er avhengig av den epistemologiske posisjonen. En *realistisk* posisjon innebærer et syn om at innsamlet data gir oss kunnskap om hvordan ting egentlig henger sammen, og er et vanlig utgangspunkt for kvantitativ forskning. I kontrast vil et *relativistisk* syn hevde at det ikke finnes noe slik som rene erfaringer og sikker kunnskap. Forskning bør derfor tilstrebe å utforske hvordan kulturelle- og diskursive ressurser danner grunnlaget for mangeartede sosiale konstruksjoner. En slik posisjon vil hevde at erfaringer er et produkt av *tolkninger* og derfor *konstruerte*, framfor noe som er fast og bestemt. Dette vil igjen kreve en metode som er i stand til å pakke ut slike ressurser. Forskeren bør imidlertid vurdere ambisjonen om bedre forståelse i sammenheng med innsikten om at data ikke nødvendigvis gir forskeren direkte tilgang til virkeligheten. Likevel vil personen selv oppleve erfaringene som «ekte», og denne posisjonen kan derfor beskrives som fenomenologisk.

Dette leder meg til hvordan jeg selv ønsker å generere kunnskap i denne undersøkelsen. Jeg har valgt en sosialkonstruksjonistisk posisjon, hvor jeg ser på kunnskap som noe sosialt forankret, fortolket og anvendt - historisk og kulturelt. Ingen mennesker, ingen kunnskap. Jeg ser på kunnskap som en forståelse av noe som er delt mellom en gruppe mennesker og derfor skapt i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

3.2 Forskningsdesign – metodiske overveielser

Ethvert metodevalg avhenger av problemstillingen. Spørsmål med «hva» og «hvorfor» må stilles før man beslutter «hvordan» (Halkier, 2010, s. 24). For å svare på problemstillingen, vil jeg nå vise hvordan jeg har gått fram for å løse oppgaven.

Overordnede metodiske valg viser til hvordan oppgaven er tenkt løst. De mer detaljerte metodiske valg viser til operasjonaliseringen – hvordan jeg utførte planen i praksis. I denne undersøkelsen har jeg valgt kvalitativ induktiv metode. Thagaard (2013, s. 11-12) skriver at dette er en metode som gir dybdekunnskap med datamangfold og sine analytiske fremgangsmåter. Det er nær kontakt mellom forsker og det som forskes på, hvor en viktig målsetning er å forsøke å forstå sosiale fenomener gjennom analyse og tolkning. Fortolkninger er derfor en vesentlig del av kvalitativ forskning. For at undersøkelsen skal være troverdig og overførbar, er det avgjørende å vise transparens rundt prosessen. Kvalitativ metode er særlig egnet dersom tema for undersøkelsen er sensitiv og personlig.

Målet i undersøkelsen er å se verden fra informantenes ståsted. Hvilke opplevelser, erfaringer, holdninger, normer, verdier, tenkemåter og virkelighetsforståelser de forteller om i sin rolle som stemor, der meningsaspektet står sentralt. Fortolkningsaspektet viser seg gjennom metode for å analysere data. Ved å beskrive hvordan jeg har gått fram i undersøkelsen og hva som ligger bak de ulike valgene underveis, ønsker jeg å gi leseren innblikk i prosessen og dermed være transparent i min rolle som forsker.

Kvale og Brinkmann (2015, s. 217-218) hevder at før man setter i gang med intervjuer bør man ha tenkt over hvordan de skal analyseres, noe som vil styre intervjuforberedelsene. Metodebegrepet er et annet ord for veien til målet. Derfor er målet i seg selv viktig for å finne veien dit. Når det gjelder å finne fram til meninger i et intervju og dypere implikasjoner i et intervju, finnes det ingen standardmetode, som er vanlig i kvantitativ analyse. Dersom forskeren blir for opptatt av metode, kan teknikker og reliabilitet vektlegges og er ikke til fordel for kunnskap og validitet. Analyseteknikker kan være ønsket om en teknologisk snarvei til forskerens analyserings- og meningskonstrueringsarbeid.

I denne undersøkelsen har jeg valgt å benytte diskursanalyse for å belyse min problemstilling. Analysematerialet er basert på empiri fra fokusgruppesamtale. I kvalitative metoder er utvalget såpass lite at man ikke kan basere seg på tilfeldig utvalg, men må snarere være

analytisk og selektiv – at man sørger for at viktige karakteristika ved problemstillingen er representert i utvalget. Man bør også tenke på at fokusgruppens sammensetning avhenger av samhandling med hverandre. I praksis betyr det at fokusgrupper som hovedregel hverken må være for homogene eller for heterogene. I slike tilfeller kan man risikere at det oppstår for mange konflikter, eller at noen forståelser ikke kommer til uttrykk (Halkier, 2010, s. 30-31).

3.3 Fokusgruppe

I det følgende vil jeg beskrive og begrunne metodevalg for innsamling av datamateriale. Samtale i en gruppe ville harmonere godt med mitt sosialkonstruksjonistiske ståsted for å undersøke hvordan data produseres gjennom samhandling. Etterhvert som jeg leste om metode, forstod jeg at en fokusgruppe ikke helt kan forstås som et gruppeintervju.

I følge Halkier (2010, s. 9-11) krever et intervju en stor deltagelse mellom intervjuer og intervjupersoner i form av mange spørsmål og svar, slik man kan se i individuelle intervjuer. I fokusgrupper rettes fokuset på samspillet intervjupersonene i mellom, og det er intervjueren som bestemmer emnet. Kombinasjonen gruppesamtale med emnefokus gjør fokusgruppene særlig velegnet for å forstå meningsdannelse i grupper. Videre hevder Halkier at menneskers sosiale erfaringer er en del av menneskers meningsdannelse. I samspill med andre blir erfaring brukt som repertoarer for å fortolke og forstå lignende situasjoner. Mange av disse repertoarene er så selvfølgelige at de sjelden uttales direkte, men representerer snarere såkalt taus kunnskap. En fokusgruppe gir muligheten til å uttrykke meningsdannelse som ellers ville blitt tatt for gitt. Fokusgrupper kan være egnet til å produsere data om hvordan sosiale prosesser fører til bestemte fortolkninger. Fokusgrupper er også egnet til å produsere data som belyser normer for gruppers praksiser og fortolkninger

Willig (2013, s. 34-36) hevder at fokusgruppens styrke ligger i dens mulighet å mobilisere deltagerne til å respondere og kommentere på de andre deltagernes bidrag. På denne måten blir uttalelser utfordret og utvidet, utviklet eller kvalifisert på en måte som genererer rike data for forskeren. Slike data gir også forskeren mulighet til å stille spørsmål om hvilken måte holdninger blir dannet og forandret, og hvordan deltageren i felleskap skaper mening. Fokusgruppen gir empiri på hvordan deltagerne rettferdiggjør sine posisjoner og hvordan de blir overtalt av de andre deltagerne til å forandre sitt syn. Det vil være en forskjell på hvordan deltagerne forholder seg til å prate i en fokusgruppe kontra et individuelt intervju. Deltagere i en gruppe kan snakke og svare på spørsmål på andre måter enn i andre kontekster, og fokusgruppen skaper dermed en langt mer naturlig kontekst enn ved et en-til-en-intervju.

Dette i seg selv kan gi undersøkelsen større troverdighet. Det er også sjelden å se fokusgruppedata svare på fenomenologiske forskningsspørsmål.

3.4 Gjennomføring av prøveintervju

Beslutningen med å gjennomføre et pilotintervju hadde flere motivasjonsfaktorer. For det første ønsket jeg anledning til å stille de spørsmålene jeg hadde forberedt i intervjuguiden. For det andre ønsket jeg å øve på å være i en intervjusituasjon som delvis kunne sammenliknes med fokusgruppen jeg planla. Målet var å være godt forberedt til fokusgruppen for å styrke kvaliteten på resultatet. En intervjusituasjon i denne konteksten var ny for meg. Tanken var at eget forventningspress ville slipes ned, samt skape mer forutsigbare forutsetninger med de erfaringene pilotintervjuet ville gi meg.

Det er også nødvendig å skille mellom en intervjuer og en moderator. Halkier (2010, s. 56-57) beskriver at moderator i en fokusgruppe spiller en litt annen rolle enn den i et individuelt intervju, fordi en fokusgruppe har en mer omfattende sosial samhandling. Moderatoren har to oppgaver: Å få deltagerne til å snakke sammen og håndtere den sosiale dynamikken mellom dem. Derfor kalles en moderator av og til for en *fasilitator* eller hjelper – den som muliggjør det sosiale samspillet i fokusgruppen uten å kontrollere det.

Under pilotintervjuet brukte jeg lydopptaker og min utarbeidede intervjuguide. Etter gjennomført pilotintervju forsto jeg at spørsmålene var *for* mange, detaljerte og ikke ville egne seg fullt ut i en fokusgruppe. Med en slik fremgangsmåte ville selve samhandlingen mellom deltagerne i fokusgruppen reduseres, og min rolle bli intervjuer framfor moderator eller fasilitator. Målet var snarere å få i gang en samtale mellom deltagerne ved å introdusere temaer med innledende spørsmål. Etter gjennomført pilotintervju, modifiserte jeg intervjuguiden slik at den skulle passe bedre til en fokusgruppe. Spørsmålene ble formulert mer som en introduksjon til samtaleemner.

3.5 Rekruttering av informanter

For å rekruttere informanter, vurderte jeg flere ulike innfallsvinkler. Først kontaktet jeg rektor på en skole jeg jobber, hvor jeg fikk tillatelse til å søke etter informanter blant elevenes foreldre. Men under en samtale med en medstudent som fortalte å ha rekruttert informanter via en Facebook-side, ble jeg inspirert til å benytte samme fremgangsmåte i min egen

rekrutteringsprosess. Jeg lagde derfor en egen rekrutteringsside (Norwich-Grytdal, 2018) på Facebook som ga rask uttelling. Ved å rekruttere på denne måten, ville jeg ikke bare komme i kontakt med eget nettverk, men forhåpentligvis også få tilgang til et utvidet nettverk gjennom venners venner. Thagaard (2013, s. 61-62) beskriver at en slik fremgangsmåte kan betegnes som *snøballmetoden*, der personer med de relevante kvalifikasjonene for problemstillingen i undersøkelsen inviteres til deltagelse. Deretter bes personene om å dele informasjonen med andre som har tilsvarende egenskaper. Jeg valgte også å dele rekrutteringssiden i Facebook-gruppen *Familieterapiutdanningen på VID*.

Halkier (2010, s. 36) hevder at dersom man skal vekke potensielle informanternes interesse, bør det formuleres en kort beskrivelse av prosjektet, på en enkel og forståelig måte. Da jeg skulle beskrive prosjektet på rekrutteringssiden, valgte jeg bevisst å gjøre språket forståelig ved å unngå bruk av fagterminologi. Jeg valgte eksempelvis å bruke *gruppeintervju* framfor *fokusgruppeintervju* på planlagt framgangsmåte for innhenting av data. Tanken var å ta høyde for at lesere ikke hadde kjennskap til slike vitenskapelige fagbegreper. I tillegg hadde jeg et ønske om å ufarliggjøre prosjektet for potensielle informanter. På rekrutteringssiden ble det generelt sett valgt et lettfattelig språk, folkelige ord og begreper for å unngå å skape unødig prestasjonspress for de som ønsket å delta.

Etter at rekrutteringssiden var publisert, meldte det seg raskt informanter til prosjektet. Tall fra rekrutteringssiden viste en oppnådd rekkevidde på potensielt 5000 personer og over 700 klikk. Til sammen var det 19 personer som sa seg villig til deltagelse. Imidlertid hadde jeg utelatt lokalisering for hvor intervjuene skulle avholdes. Dette fikk betydning for hvem som så seg i stand til å delta av geografiske hensyn. For gjennomføringens del og med et sosialkonstruksjonistisk ståsted, valgte jeg også å utelate de som tilbød seg å delta via Skype eller andre digitale medier.

I følge Halkier (2010, s. 39-40) anbefales det mellom 6-12 deltagere i en fokusgruppe. Mindre grupper kan brukes dersom temaet er mer sensitivt som sykdom, seksuelle vaner og skilsmisse. Mindre grupper gir også rom for å kunne bearbeide materialet i dybden med hensyn til språklige uttrykk forhandlinger og meningsdannelse, men kan være mer sårbare ovenfor avlysninger. Mitt eneste inngangskriterie for deltagelse var at deltageren selv hadde erfaring som stemor. Siden undersøkelsen potensielt kunne frembringe sensitive temaer med tabubelagte følelser, valgte jeg å rekruttere en relativt liten gruppe. I tillegg ønsket jeg at

datamengden i mitt første masterprosjekt skulle være av et overkommelig omfang. Som Kvale og Brinkmann (2015, s. 215) poengterer, bør «tusensidersspørsmålet» unngås da det i praksis vil innebære et alt for stort materiale å analysere. Men siden dette er et studentprosjekt og fokusgrupper er svært arbeidskrevende, setter oppgavens omfang i seg selv begrensinger på mengden datamateriale. Jeg anser at hensikten er å lære seg et håndverk og ikke nødvendigvis produsere ny kunnskap.

På bakgrunn av dette var målet mitt å rekruttere minimum tre informanter til deltagelse i fokusgruppen. For å ta med i beregningen at mine foreslåtte datoer ikke ville passe alle, inviterte jeg overtallige syv personer til en mulig deltagelse. Til slutt var det fem personer som takket ja og ønsket å være med i undersøkelsen.

3.6 Forberedelser, gjennomføring og transkripsjon av fokusgruppe

Puchta og Potter (Gjentgitt fra Halkier, 2010, s. 58) representerer et sosialkonstruksjonistisk perspektiv på fokusgrupper. De hevder at en moderator må beherske fire områder ved gjennomføring av en fokusgruppe:

- Moderator må tilrettelegge for en uformell stil ved å selv opptre folkelig med tanke på påkledning, kroppsspråk og samtale.
- Moderator må få deltagerne til å snakke- og samhandle med hverandre.
- I tillegg må moderator sørge for at deltagerne uttrykker meninger og erfaringer som er relatert til emnet.
- Endelig må moderator forsøke å få deltagerne til å uttrykke så mangeartete meninger og erfaringer som mulig.

For å ivareta informantene, forsøkte jeg å skape trygge og forutsigbare rammer rundt den delen av prosjektet de var direkte involvert i. Noen dager før avtalt dato for fokusgruppe, sendte jeg en e-post med påminnelse til informantene. E-posten inneholdt praktisk informasjon som link til veibeskrivelse, parkering, hvilken inngang vi skulle møte ved (stort bygg) samt bilde av den nybygde skolen som ikke stemte overens med kartbildet på internett. Dette for å forhindre misforståelser. Samtidig la jeg på nytt ved prosjektets samtykke- og informasjonsskriv, som også kunne signeres samme dag som fokusgruppen, dersom de ikke allerede hadde gjort det.

Til gjennomføring av fokusgruppen hadde jeg fått låne et lokale på min arbeidsplass. Rommet var romslig og hadde et stort rundt bord, noe jeg anså å egne seg godt til samtale. Siden fokusgruppen ble avholdt på ettermiddag og kveld, var jeg rimelig sikker på at vi ikke kom til å bli forstyrret underveis. For at informantene skulle oppleve situasjonen som behagelig og imøtekommende, forsøkte jeg å skape en avslappet atmosfære. Innledningsvis søkte jeg å legge opp til en naturlig tone, og serverte kaffe og frukt. Hensikten var at informantene og jeg skulle kjenne at dette var et avslappet rom å snakke i.

Jeg hadde også bestemt meg for å benytte en samlivsspalte skrevet av relasjonsterapeut Matheasdatter (2017) i Dagbladet Magasinet med tittelen «Den gode stemor». Tanken var at spalten skulle bidra til å stimulere samtalen deltagerne i mellom. Samlivsforfatteren skrev at hun gjennom sitt arbeid og personlige erfaring, hadde fått kjenne på at det ikke alltid var en god relasjon mellom barn og steforeldre. I samlivsspalten «Den gode stemor» hadde hun derfor valgt å fortelle om sin egen stemor og hva hun mente bidro til den gode relasjonen de hadde. Første gang jeg leste den, ble jeg provosert over innholdet og synes at forfatteren tok til orde for en normativ fremstilling om hvordan den ideelle stemor skulle være. Jeg drøftet innvirkningen en slik spalte kunne ha på fokusgruppen med min veileder. Vi diskuterte blant annet at siden artikkelen var såpass normativ, kunne jeg risikere å vekke stor indignasjon, og at dette var noe jeg måtte være bevisst på.

Etter en uformell begynnelse, hvor jeg blant annet spurte om informantene hadde spørsmål, startet jeg lydopptakeren og innledet med mine forberedte, men nå modererte spørsmål. Fokusgruppesamtalen ble avsluttet etter 1 time og 45 minutter. Jeg erfarte at det var tilstrekkelig å sette gruppen i gang med innledende spørsmål, i tillegg til enkelte spontane oppfølgingsspørsmål. Temaet viste seg å engasjere tilstrekkelig til at samtalen holdt seg selv i gang, noe som også var ønskelig. Jeg fortalte fokusgruppen at jeg bevisst hadde valgt å ikke møte blikkene deres i for stor grad, for å stimulere samspillet deltagerne imellom. Samtidig ønsket jeg å unngå at deltagerne kjente seg forpliktet å svare meg direkte på spørsmålene, mer likt et intervju. Om jeg inntar et kritisk perspektiv på min rolle som moderator, var det noe utfordrende å finne en god balansegang mellom avvising og deltagelse i samtalen med informantene. Det lar seg ikke gjøre å skille moderator ut av konteksten, sett i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

Min analyse baserer seg på transkribert tekst etter gjennomført fokusgruppe. Halkier (2010, s. 82) skriver at når en samtale skal omformes til tekst, er det naturlig at det forekommer en datareduksjon. Denne kan reduseres ved å ha med latter, «mm» og andre lyder i transkripsjonen. Siden det var jeg som ledet fokusgruppesamtalen, valgte jeg å transkribere teksten selv. Det er vanskelig for andre å sette seg inn i stemninger, skjelne stemmer fra hverandre og fange opp andre nonverbale uttrykk underveis dersom man ikke har vært tilstede selv. I noen tilfeller snakket informantene samtidig, og da var det nyttig å kjenne igjen stemmene til hver enkelt.

3.7 Diskursanalyse

Jeg har valgt diskursanalyse som metode for å analysere datamaterialet. Det finnes flere måter å diskursanalysere et materiale på⁴. Willig (2013, s. 130) fremhever at de to vanligste er diskursiv psykologi og Foucauldiansk diskursanalyse. Det stilles ulike betingelser til de to variantene. Mens diskurspsykologi primært er opptatt av mellommenneskelig kommunikasjon, stiller Foucauldiansk diskursanalyse spørsmål ved relasjonen mellom diskursene og hvordan mennesker tenker eller føler (subjektivitet), hva det gjør (praksiser) og i hvilke omgivelser erfaringene finner sted. Diskurser tilbyr dermed subjektposisjoner som vil ha betydning for subjektivitet og erfaring.

Willig sier videre at hovedfokuset til Foucauldiansk diskursanalyse er følgende:

- Hvilken betydning diskurser får i en større sosial sammenheng sett i lys av maktperspektivet. Noen diskurser er så usynlige og tatt-for-gitt at det er vanskelig å se hvordan vi kan utfordre dem.
- Det historiske perspektivet og utforske hvordan diskurser endrer seg over tid.
- Relasjonen mellom diskurser og institusjoner.
- Etterstrebe å beskrive og kritisere den diskursive verden mennesker lever i samt utforske dens implikasjoner for subjektivitet og erfaring.

I følge Willig (2013, s. 130-131) kan Foucauldiansk diskursanalyse utføres på alt som er meningsbærende. Det er ikke nødvendig å analysere ord, da analysemetoden kan benyttes på

⁴ Wetherell identifiser seks ulike måter å utføre diskursanalyse på (Wetherell, Taylor & Yates, 2001).

hvilket som helst symbolsk system⁵. Det betyr at det meste kan være gjenstand for analyse; skrift, nonverbal atferd, tarrotkort, reklame, bussbilletter - alle eksempler som inneholder mulig analyserbar «tekst».

Johannessen et al. (2010, s. 224) fremhever at kritiske røster har anklaget diskursanalyse for relativisme da den ikke gir noe entydig beskrivelser av virkeligheten, men at virkeligheten forstås gjennom språklige systemer. Diskursanalytiske metoder hevdes å ikke være stringente nok til å produsere gyldige resultater da de ikke rommer teknikker basert på positivistisk epistemologi, men gir fritt spillerom for mer subjektive fortolkninger.

Diskursanalysens kritiske potensial er likevel å vise at diskurser ikke bør sees på som gitte og uforanderlige. Våre refleksjoner er ofte farget av det språk og de kategorier vi betrakter fenomenene gjennom, der det sosiale feltet er svært regelbundet og har stor påvirkning på handling og samhandling mellom mennesker. I en fokusgruppesamtale er det ikke problematisk for utfallet av undersøkelsen at deltagere uttrykker *sin forståelse* av virkeligheten. Det som er mer fundamentalt er å forstå hvordan deltagerne forsøker å skape et bestemt inntrykk, både til intervjueren og seg imellom. Det kan tvert imot gi viktig innblikk i diskursen det er knyttet til.

Videre vil jeg beskrive ulike steg i en diskursanalyse. I denne undersøkelsen har jeg valgt å følge Willig (2013, s. 131-137) sine seks analysesteg. Hun hevder at ved hjelp av disse stegene får forskeren mulighet til å kartlegge noen av de diskurser som finnes i en tekst, subjektposisjoner, samt utforske implikasjoner for subjektivitet og praksis. Willig sier at de seks stegene er ikke en fullstendig Foucauldiansk diskursanalyse, da det ikke tas høyde for Foucaults fokus på historie og utvikling av diskurser over tid.

Steg 1: Diskursive konstruksjoner

Dette steget er opptatt av hvordan diskursive objekter blir konstruert. Jeg har valgt å fremheve forventinger knyttet til *stemorsrollen* som det diskursive objektet i teksten og som et uttrykk for diskursive konstruksjoner. Ved å identifisere forventninger og opplevd handlingsrom, har jeg fremhevet alle tilfeller/referanser der dette viser seg i teksten. Det er ikke bare nøkkelord som skal trekkes fram, men både eksplisitte og implisitte utsagn. Selv om tekst ikke refererer direkte til det diskursive objektet, kan det likevel fortelle oss mye om hvordan det blir

⁵ All form for meningsutveksling bør betraktes som tekster (Parker, 1992).

konstruert. Forventinger til stemorsrollen kan snakkes om uten at det nødvendigvis distinkt formuleres. Referanser som «dette», «denne rollen», «denne slitsomme tingen» refererer alle til det diskursive objektet stemorsrollen som noe man ikke kan snakke om - kanskje fordi det er uklart eller ukjent.

Steg 2: Diskurser

Etter å ha identifisert hva som bidrar til konstruksjonen av det diskursive objektet, er det neste steget å fokusere på ulikhetene mellom konstruksjonene. Det som ser ut til å være en og samme diskursive objekt kan bli konstruert på mange ulike vis. Diskurser kan dermed komme til uttrykk på forskjellige måter: Eksempelvis en psykologisk diskurs når stemor beskriver vanskelige følelser knyttet til rollen, en biologisk diskurs som taler gjennom biologiske slektsbånd støttet av utsagn som «blod er tjukkere enn vann» eller en relasjonell diskurs som beskriver det sosiale moderskapet til stebarn.

Steg 3: Språkhandlinger

Dette steget omhandler hvilke språkhandlinger som finner sted i en samtale eller tekst. Her er en nærmere utforsking av den diskursive kontekst de ulike konstruksjonene forstås gjennom sentralt. Man kan stille spørsmålet om hva som oppnås ved å konstruere objektet på en spesiell måte i teksten. Likeledes hvordan disse konstruksjonene relaterer seg til andre konstruksjoner i teksten. Med andre ord, hva er språkets funksjon og hvordan relaterer det seg til andre konstruksjoner produsert i omsluttende tekst.

Steg 4: Posisjonering

Når de ulike konstruksjonene mot det diskursive objektet i teksten er identifisert, kan vi se nærmere på hvilken subjektposisjon som fremkommer. En subjektposisjon innen en diskurs identifiserer en persons plassering i strukturen. Den sier noe om hva som anses som «rett og galt» for de som bruker dette repertoaret. Diskurser konstruerer både subjekter og objekter, og som et resultat skapes tilgjengelige posisjoner med meningsbærende kontekster. Diskursen om den «onde stemor», rommer etter sigende en mindre varm og omsorgsfull kvinnelig omsorgsperson. Subjektposisjon skiller seg fra rolle, og kan eksempelvis være en stemor eller en biologisk mor. Avhengig av subjektposisjon tilbys diskursive ståsteder man kan snakke, føle og handle gjennom. Selv om temaet er det samme, kan hva som er legitimt å mene for en stemor, skille seg vesentlig fra det som er legitimt å mene som biologisk mor. Ideen er at det

snakkes ut fra forskjellige diskurser. Fra stemors subjektposisjon finnes noen som er mer superior i rollen; biologisk mor.

Steg 5: Praksiser

I dette steget ser man på forholdet mellom diskurs og praksis, og muligheter for handling i de ulike diskursive konstruksjonene. Ved hjelp av en systematisk utforskning kan man identifisere hvordan diskurser og subjektposisjon åpner eller lukker for mulige handlinger. Ved å konstruere spesifikke verdensbilder samt posisjonere subjektet, begrenser diskursene hva som kan sies og ikke sies. Eksempelvis går jeg ut fra at morskjærighet for barn snakker ut fra en biologisk diskurs om slektskap som er sterkt knyttet til biologisk mor - den som har født barnet. I min analyse har jeg forsøkt å identifisere hvordan stemors rolle gjennom de ulike diskursene åpner og lukker for handlingsrom. Med andre ord – hvilket handlingsrom som ligger i diskursene. Slike praksiser vil igjen reprodusere diskursene som legitimerte dem.

Steg 6: Subjektivitet

I steg seks utforskes forholdet mellom diskurs og subjektivitet. Diskurser tilgjengeliggjør ulike måter å se og være i verden på - de konstruerer sosiale og psykologiske realiteter. I dette steget er man opptatt av hva som kan sies, tenkes og erfares fra ulike subjektposisjoner: Å posisjonere seg i subjektposisjon som den «onde stemoren», kan legitimere offentlig fraskrivelse fra omsorgsrollen og føre til at stemor faktisk opplever seg mindre «skyldig» i selve handlingen.

I min analyse har jeg valgt å legge hovedvekt på steg 1 og 2. Jeg er også delvis inne på steg 4 og 5. Det er imidlertid oppgavens rammebetingelser for antall ord som igjen setter begrensninger på omfanget av analysen. Videre ønsker jeg å skrive om egen forskerdeltagelse som en uatskillelige side av denne undersøkelsen.

3.8 Jeg er en del av denne undersøkelsen

Gjennom å være meg, påvirkes forskingsprosessen, både gjennom mine erfaringer, men også gjennom valgt epistemologisk ståsted. I følge Kvale (Gjengitt fra Halkier, 2010, s. 91) må de fortolkningene man gjør av meningsdannelse ses i sammenheng med hvilke spørsmål som stilles til datamaterialet. Dette er et sentralt poeng i forståelse av sosialkonstruksjonistisk bearbeidelse av kvalitative data og fra hvilket perspektiv fortolkningene kommer fra.

Fortolkningens innhold avhenger av datamaterialet, men også hvilket ståsted spørsmålene stilles fra og hvilke spørsmål man stiller til datamaterialet.

Egen deltagelse i undersøkelsen vil derfor påvirke undersøkelsen implisitt. Refleksivitet er derfor en vesentlig del i et kvalitativt forskningsprosjekt. Gjennom åpen refleksjon ønsker jeg å vise hvordan egne erfaring til forskningstema påvirker utfallet i denne undersøkelsen: «Ethvert begrep vi anvender, eller ethvert navn vi gir et fenomen, er vår tolking av en situasjon og vår punktuering» (Jensen, 2009, s. 37). At jeg er stemor selv vil utvilsomt påvirke mine punktueringer. Egne stemorshistorier som beskrevet i innledningskapittelet representerer bare noen av de erfaringene jeg har som stemor. De er ment å gi leseren et innblikk i min erfaringsverden. Tanken er at denne erfaringen påvirker både prosessen, men også utfallet av undersøkelsen.

3.9 Etske betraktninger

Når kvalitativ metode velges som fremgangsmåte, innebærer det nær kontakt mellom forsker og det som forskes på. Dette reiser en rekke metodologiske og etiske utfordringer (Thagaard, 2013, s. 11). I det følgende vil jeg derfor utheve en presisering av etikkbegrepet, og reflektere rundt etiske betraktninger gjort underveis i denne undersøkelsen.

Etikk dreier seg om prinsipper, regler og retningslinjer for vurdering av om handlinger er riktige eller gale (...) All virksomhet som får konsekvenser for andre mennesker, må bedømmes ut fra etiske standarder (Johannessen et al., 2010, s. 83).

Man kan tenke seg at etikkspørsmål avgrenses til direkte kontakt til informantene. Etske spørsmål er ikke begrenset til bare den direkte intervjusituasjonen, men er også integrert underveis i hele forskningsprosessen (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 95). Gjennom hele undersøkelsen er det tatt hensyn til hvilke etiske implikasjoner disse har for de som blir berørt av undersøkelsen. Først og fremst har jeg forsøkt å ivareta informantene som har deltatt i undersøkelsen. Alle har signert et informert samtykke der opplysninger om undersøkelsen har blitt beskrevet. I tillegg har informantene fått anledning til å stille spørsmål i forkant av fokusgruppesamtalen. Siden nettopp fokusgruppe er en del av min valgte metode, er informantene selvsagt ikke anonyme ovenfor hverandre. Anonymitet i transkripsjoner er ivaretatt ved at alle forhold som kan bidra til gjenkjennelse, som navn, stedsnavn eller andre særtrekk, er utelatt eller fått alias. Alle har også fått informasjon om retten til å trekke seg fra

prosjektet. Etter gjennomføring av fokusgruppesamtalen hadde vi en kort debriefing om opplevelsen informantene hadde hatt av samtalen. Hvordan opplevde informantene å dele sine opplevelser? Tanken var å ivareta informantene dersom samtalen hadde vekket følelser eller tanker det var viktig å si noe om. Dette bringer meg videre til en annen etisk implikasjon, som omhandler at en persons utsagn er et uttrykk for en pågående prosess som er foranderlig.

3.10 Etiske betraktninger rundt uforanderlighet og monolog

Frank (2005) stiller spørsmål i sin artikkel *What Is Dialogical Research, and Why Should We Do It?* om hvordan kvalitativ forskning bør gjøres. Hans spørsmål bygger på Bakhtins dialogiske perspektiv og viktige arbeid i *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Bakhtin er opptatt av den nye måten å snakke på i Dostojevskis forfatterskap, og kaller den dialogisk. Bakhtin beskriver utfordringen knyttet til å skille forsker og den som blir forsket på, fra hverandre. Frank tar til orde for hvordan profesjonelle blir opplært til å bruke særskilte sjargonger, analytisk språk som inkluderer spesialiserte ord og måter å snakke på, hvor ordene og beskrivelsene kan virke fremmedgjørende for de som har deltatt eller skal lese rapporten. Ut fra dette fattet han interesse for utfordringene med «finalization and monologue».

I følge Frank er uttrykte stemmer eller indre dialog, aldri han eller hennes egen, i individuell forstand. Det er snarere en pågående prosess med deltagelse og respons til andre stemmer. Bakhtin hevdet at alle stemmer inneholder *andres* stemmer - samskaping blir til gjennom menneskers deltagelse og respons til andre stemmer. Det uetiske, hevdet Bakhtin, begynner i det øyeblikket et menneske mener at mennesker er uforanderlige - man er som man alltid har vært, et *uforanderlig jeg*. Frank skriver at Bakhtins dialogiske ideal er at forskingsrapporter aldri må ses på som en endelig forståelse av forskingsdeltagere. Derimot er deltagere i en dialogisk bevegelse gjennom sin deltagelse med andre deltagere og forskere - som vil bidra til å forme hvem de blir. Det vil derfor være uetisk å beskrive noen som «finalized».

Et annet etisk prinsipp handler om Bakhtins forståelse av «monologue». En monologisk diskurs kan ha det siste ordet om en person, noe som særlig forekommer blant profesjonelle faggrupper, kanskje mest synlig gjennom medisinske diagnoser. Den monologiske diskursen viser seg flere steder ved å ha de avsluttende ordene, enten ved at det er pasienter, klienter, studenter eller forskingsdeltagere hvor deltagelsen i seg selv har en begrensende ramme. Det er problematisk å si at en person *er*. Dialog starter med å erkjenne den andre som «unfinalized». For selv om «dette er slik jeg ser en person nå, kan det ikke si noe om hva han eller hun vil bli i framtiden» i følge Frank.

3.11 Pålitelighet, troverdighet og overførbarhet

Guba og Lincoln hevder (gjenngitt fra Halkier, 2010, s. 127-128) at begreper som validitet (troverdighet), reliabilitet (bekreftbarhet) og generaliserbarhet (overførbarhet) ofte blir forbundet med positivistisk epistemologi for hva som anses som sann viten. En positivistisk epistemologi vil hevde at det kun er én virkelighet som ved hjelp av presise analytiske begreper og metoder gjenspeiler *sann kunnskap*. I kvantitative metoder innebærer bekræftbarhet at en annen forsker skulle kunne produsere de samme resultatene under de samme betingelsene. Dette er imidlertid ikke et mål i seg selv i kvalitative studier. Særlig har det sosialkonstruksjonistiske miljøet vært kritiske til hvordan validitet og reliabilitet har blitt benyttet i kvalitative metoder sett i lys av det positivistiske bakteppet. Sosialkonstruksjonister hevder at datamateriale og analyseprosesser om undersøkelsens påstander avhenger av det vitenskapelige ståstedet for undersøkelsen. For å tilfredsstille kravene om troverdighet, bekræftbarhet og overførbarhet, søker kvalitative metoder å produsere og bearbeide data på en transparent måte, slik at de blir gjennomskinnelige for andre og dermed kvalitetsmessig kan vurderes. Transparens kan demonstreres ved at forskeren ved hjelp av språket argumenterer for sine valg rundt begrunnelser, påstander og funn underveis i undersøkelsen.

4 Analyse og drøfting

I kapittelet som følger, vil jeg presentere analysen av fokusgruppesamtalen, hvor funnene drøftes løpende. Funnene gjort i denne undersøkelsen gjelder de informantene som deltok i undersøkelsen. Jeg vil samtidig gjøre leseren oppmerksom på at alle antagelser og påstander i analysen er mine egne tolkninger slik jeg skisserte det i metodekapittelet. Jeg vil forsøke å begrunne fortolkningen, da de nødvendigvis ikke er opplagte for alle.

Jeg har valgt å dele analyse- og drøftingskapittelet i tre. Jeg vil presentere temaer og diskurser som jeg har funnet i datamaterialet sett i lys av teori som nevnt i innlednings- og teorikapittelet. I første del kommer jeg inn på hvordan stemødrene snakker om forventninger. Videre omhandler del to måten stemødre snakker fram sitt handlingsrom. Jeg håper å vise hvordan informantenes utsagn snakker innenfor de overordnede diskursene. I del tre vil jeg på bakgrunn av de to første delene, vise til en oppsummerende refleksjon.

Analysen av transkripsjonen resulterte i sju hovedtemaer, med 37 undertemaer. Noen temaer fra hver hovedkategori er valgt for å belyse oppgavens problemstilling knyttet til *forventninger, handlingsrom, samt diskurser*. For å illustrere dette har jeg plukket ut utsagn jeg mener kan representere de ulike kategoriene. I tillegg har jeg gjengitt deler av samtaler mellom informantene som eksempler på konstruksjon av meningsdannelse og hvordan dette igjen innvirker på praksis. Dette vil jeg systematisk gjennomgå i den påfølgende analysen. For å minne leseren om hva jeg søker svar på i denne studien, velger jeg å gjenta problemstillingen med tilhørende forskningsspørsmål:

Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og muliggjør stemors handlingsrom?

Forskningsspørsmål:

1. Hvordan snakker stemor om forventninger?
2. Hvordan snakker stemor frem sine handlingsrom?
3. Hvilke diskurser har stemor tilgjengelig i utøvelsen av sin rolle?

Herifra går jeg inn i datamaterialet generert fra fokusgruppesamtalen.

4.1 Hvordan snakker informantene om forventninger?

Først vil jeg undersøke det første forskningsspørsmålet - hvordan stemor snakker om forventninger. Jeg legger til grunn at *forventing* innebærer en forestilling om fremtiden, som både kan være positivt og negativt ladet, og i forlengelse implisitt bære på håp eller håpløshet. Sett i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, tenker jeg at forventninger kan skape sosiale virkeligheter og mellommenneskelige handlingsmønstre, og som følge av dette skape uformelle rollestrukturer i familien. Aller først vil jeg gå inn i stemorsbegrepet.

4.1.1 Stemorsbegrepet

Alle informantene beskrev å ha et anstrengt forhold til stemorsbegrepet. En av informantene forteller i det følgende sitatet at det er utfordrende å finne et godt nok begrep for rollen gjennom sine betraktninger rundt begrepet bonusmor:

... bonusmamma for meg ble kleint, akkurat som man later som ett eller annet. Jeg kjenner at det er et voksent begrep. Det er de voksne som har definert det som noe hyggelig. Jeg vet ikke om mine unger i en vanskelig periode ville synes at jeg var så flott bonus, så da tenker jeg at en stemamma er litt mer ærlig ...

Informanten tar til orde for at bonusmorbegrepet er utilstrekkelig. Det er som å beskrive noe potensielt utfordrende som hyggelig. I forsøket på forbedring har begrepsvalget endt i motsatt ende av skalaen. Beskrivelser som «bonusmor» kan virke mot sin hensikt, til tross for at de er ment å gi en mer sympatisk karakteristikk av stemorsbegrepet. Willig (2013, s. 138) fremhever hvordan ulike fenomener blir konstruert gjennom språket. De språklige uttrykkene gir kunnskap om hvilke diskurser vi befinner oss innenfor; hvordan det ble slik og hva dette innebærer for oss som subjekter. Fra stemors subjektposisjon oppleves bonusmorbegrepet som *for positivt*, og innebærer at informanten ikke kjenner seg igjen i beskrivelsen. «Å bli tiltalt med et navn/begrep kan påføre stigmatiserende konnotasjoner, men det kan også være konstituerende for en subjektposisjon» (U. C. Andersen, 2013, s. 46). Diskursanalytisk gis stemor rett i å uttale seg nettopp fordi hun er i subjektposisjon.

Her virker altså ikke bonusmorbegrepet til å være i samsvar med informantens egne erfaringer: Hun refererer til at hun ikke alltid har opplevd seg som en bonus for sine stebarn. Sett fra subjektposisjonen til stemor, anses bonusmorbegrepet som en idealisering av stemorsbegrepet og sammenfaller med vår tids tro og oppmerksomhet knyttet til hva som

betraktes som «den gode omsorgsperson» og derav også den «gode mor». Ved å bruke begrepet bonusmor blir stemor snakket frem som en som tilfører noe, en som er moderlig omsorgsfull. Motsatt befinner stemor seg, som en som gjør urett, gir manglende omsorg og viser manglende varme ovenfor sine stebarn. Øfsti (2018, s. 106) skriver at «språket vi bruker om intimitet er avslørende, og språket lekker av implisitt mening om hva som er bra, viktig og mindre bra». Slik er det også når stemors- og bonusmorbegrepet sammenliknes. Begrepene er på hvert sitt vis ladet med en implisitt forståelse. Det er som at stemor befinner seg i en diskursiv skvis, og er bostedsløs i begge begreper. Øfsti sier det slik: «Kategorier utfordrer oss. Vi har ikke begreper som speiler kompleksiteten i dagens praksiser» (Øfsti, 2010, s. 120). At stemor ikke finner seg til rette i noen av begrepene, viser nettopp at det er besværlig å finne et favnende navn på denne relasjonen.

Stemorsbegrepet oppleves tross alt *mer ærlig*, ifølge informanten. Jeg forstår dette som et uttrykk for at hverken stemorsbegrepet eller bonusmorbegrepet er tilstrekkelige beskrivelser for relasjonen. Stemorsbegrepet treffer likevel bedre enn bonusmorbegrepet. Å kalles stemor påfører ifølge U. C. Andersen (2013, s. 47) stigma og en potensiell rolle med muligheter for utfoldelse i en omsorgsfunksjon. Navngiving blir språklige grensemarkører, for hva som er innenfor eller utenfor rammene. Informantens utsagn «kleint» brukt i denne sammenheng forstår jeg som et uttrykk for et visst ubehag knyttet til bruk av bonusmorbegrepet. Kategoriene som tilbys drar med seg diskursive ideer og forventninger som ikke passer med stemors erfaringer. Men i behov for en mer positiv beskrivelse av stemorsrollen er det forsøkt å finne nye og mer dekkende begreper.

I samtalen mellom informantene kom det frem alternative strategier knyttet til håndtering av stemorsbegrepet. En av informantene fortalte at relasjonen til stedatter hadde utviklet seg til å ha et problemorientert omdreiningspunkt. Hvordan grep informanten relasjonen an da den ble preget av vanskeligheter? Informanten forteller i det følgende sitatet:

... så kan vi tulle litt med at jeg er hun gjerne stemora eller den onde stemora, og da er det med litt glimt i øyet. Så vi har også vitset rundt den der hekserollen vi da For du vet jo at jeg har bare kommet hit for å plage deg. Jeg er jo stemoren din. Det er jobben min å gjøre livet surt for deg ...

Informantens uttalelser viser hvordan humor blir brukt som en måte å ufarliggjøre og tulle med noe som kan være vanskelig for både stemor selv, men også for stebarna. Ved å hevde at hun er «den onde stemora» så erkjenner hun at rollen kan være utfordrende for begge parter. Informanten ønsket endring og hadde ved hjelp av humor, forsøkt å gjøre relasjonen mindre utfordrende. Med humor språksatte hun sin egen rolle på en ny måte. Jeg forstår humorbruken i denne sammenheng som et uttrykk for galgenhumor der stemor vitser om en vanskelig rolle og situasjon som direkte angår henne selv og stebarnet. En slags fortvilelsens munterhet der det lekes med alvor, tabuer og ironi for å takle en vanskelig situasjon.

Å møte en vanskelig situasjon med galgenhumor kan være en måte å gjøre den litt mer levelig. Jeg merker meg at informantens humor har et fremtredende ironisk element med underforstått betydning at stemor ikke er et positivt ladet begrep. Her er det sannsynlig at steddatteren forstår budskapets betydning, gitt erfaringer fra samme kontekst. Ved å bruke ironi motsier informanten stemorbegrepets betydning. Men selv humor kan ikke skjule det underforliggende besværlige temaet. U. C. Andersen (2013, s. 46-47) fremhever at det i debatten rundt begrepet stemor, ofte er et gjennomgående trekk at språket er affektivt formulert. Dette innebærer nølende formuleringer, muntlig språk, ironisk, irettesettende, frustrert og oppmuntrende. Denne måten å snakke på kjennetegner ofte språkføringen innenfor marginaliserte diskurser.

Den marginaliserte diskursens stemme har lett får å bli borte i de store strømmingene av dominerende diskurser. Likevel er disse stemmene viktige for å snakke fram nye praksiser som kan bidra til endringer som også blir plass til alternative praksiser. U. C. Andersen (2013) har studert nettdebatter som rommer flere forståelser av hva som danner en familie utover slektskap, der foreldreskap kommer til uttrykk gjennom mangfold og variasjon. Blant disse representantene finnes det også barn som lever med og innlemmer flere enn to foreldre. Andersen hevder at nettets mangfold har et klasseaspekt, der deltagelsen inkluderer en større brukergruppe og klassetilfang, enn i eksempelvis politiske diskusjoner.

4.1.2 Ulike forventninger til biologisk mor og stemor

Under samtalen snakket informantene om forventninger til stemorsrollen. Hvordan opplevde informantene å finne en balansegang og det å skulle leve opp til andres forventninger? I det følgende sitatet beskriver en av informantene at forventningene til den biologiske morsrollen og stemorsrollen skiller seg fra hverandre:

Det er jo ingen som forventer noe spesielt til [biologisk mor]. Men som stemor så er det ... enten for mye, eller så er det for lite. Noen mener noe om det uansett. Nå er du for engasjert. Nå er du for lite engasjert. Det er ingen som mener det om barna dine.

En annen informant repliserer at stemors og biologisk mors intensjoner og handlinger blir forstått og tillagt ulikt meningsinnhold:

Når du er biologisk mor, du er sliten og blir for streng ... kjefting eller noe annet, så er det liksom litt innenfor det å være mamma. Men når du er stemor, nettopp den avstanden vi sitter og prater om. Den setter strengheten i en annen kontekst ... mister du grepet litt da, så er det fordi at du er kald eller tar avstand

Slik informantene beskriver det, forstår jeg at forventningene til stemor skiller seg fra forventninger til biologisk mor, og balansegangen i hva som er «for mye, eller for lite» er vanskelig å finne. Informantene opplevde det utfordrende å leve opp til egne og andres forventninger. Når stemor beskriver at «ingen» forventer noe spesielt» av biologisk mor, tolker jeg det ikke som et uttrykk for fravær av forventninger til biologisk mor, men snarere et uttrykk for forventningsforskjell mellom stemor og biologisk mor. Her støtter jeg meg til Øfsti (2010, s. 18) som viser til utsagn som «blod er tjukkere enn vann» som er et uttrykk for at biologiske slektsbånd er sterkere enn sosial- og psykologisk tilhørighet. Språket i seg selv bidrar til å skape en emosjonell virkelighet om de ulike rollene i familien. Relasjonene som ikke er knyttet sammen med biologiske slektsbånd, snakkes om som noe mindre sterkt og ikke like betydningsfullt. I informantenes samtale fremkommer det at biologisk mors intensjoner blir forstått annerledes enn stemors intensjoner. Til tross for at det ville være naturlig å forvente at de fleste i en omsorgsposisjon kan være sliten, streng eller kjeftete i blant. Jeg antar også at stemor bærer på en stemorsdiskurs i det hun opplever at omgivelsene møter biologisk mor med en rausere forståelse enn stemor.

Uttrykt *avstand* antyder at stemor ikke kan ta relasjonen for gitt, men at den må jobbes for. Avstanden setter strengheten i en annen kontekst sier informanten. Jeg forstår det slik at avstanden er et uttrykk for at relasjonen til stemor er mindre sterk enn biologisk mors. Og at måten det snakkes om bidrar til å vedlikeholde slike virkeligheter. Øfsti (2010, s. 19) sier videre at hvordan vi kan snakke sammen om nye familierelasjoner bestemmes av diskurser. Jo

nærmere vi kommer ideen om at iboende, medfødte naturlige egenskaper ikke skal røres ved, jo sterkere vises makten i diskursen - der noen ideer anses for mer sanne enn andre.

Siden alle informantene også er biologiske mødre, har de erfaring fra begge subjektposisjoner (som stemor og biologisk mor). Når stemor forteller at hun er sliten, streng eller kjeftete, oppfatter jeg at det blir tatt til inntekt for negative karaktertrekk som *manglende varme*, *avstandstaking* og *fravær av gode intensjoner*. På den annen side ser det ut til at biologisk mors intensjoner blir forstått annerledes: Å være litt sliten eller uheldig anes *som innenfor det å være mamma*.

Forventninger knyttet til morsrollen gjør seg gjeldende og stiller mor i stor grad ansvarlig for den utøvde omsorgen av barna. Her støtter jeg meg til Jørgensen (2015), som peker på at forventninger til hvordan morsrollen skal utøves er stor. En god mor skal være tilgjengelig, kjærlig og involvere seg i barnas liv. Mødre som bryter med forventede normer risikerer å miste legitimitet og bli stigmatiserte. Eksempelvis har barnevernet en lang tradisjon med *motherblaming*, der mødre stilles til ansvar for manglende omsorg. Dette er et tankegods man finner igjen hos Ellingsæter (2005), som hevder at moderskapsdiskurser først og fremst er knyttet til det biologiske moderskapet. Mens kvinner vurderes som gode mødre på bakgrunn av omsorgspraksiser, vurderes menn ut fra et relasjonelt perspektiv og kontakten med barnet. Den kjønnsnøytrale kategorien foreldre gir et signal om at omsorgsoppgavene er et felles ansvar. Likevel er de kjønnsulike realitetene fremdeles gjeldende og mange moderskapsdiskurser avledes av kravene som stilles til gode foreldre. Kritikken fanges først og fremst opp av mødre og kan tolkes som tendenser til remoralisering av moderskapet.

Her antar jeg at moderskapsdiskurser også setter sitt preg på stemorsrollen. Siden alle informantene i tillegg er biologiske mødre, kan sammenlikningsgrunnlaget mellom de to subjektposisjonene være så nært at moderskapsdiskurser gjør seg særlig gjeldende. Fra subjektposisjonen stemor har informantene en svakere diskursiv posisjon fordi de mangler biologisk knytning til barna. Stemors posisjon svekkes trolig gjennom den biologiske diskurs og skaper trolig større avstand og blir forstått annerledes enn fra biologisk mors posisjon. Hva som *er den gode mor* blir løpende bedømt av omverden. Ellingsæter (2009, s. 153) hevder at «den gode mor handler i dag i stor grad om kvantitet og tilgjengelighet i forhold til tid med barn. Mengde tid med barnet blir selve symbolet på morskjærligheten». Også Hennem (2006, s. 47) peker på at det settes likhetstegn mellom en mors omsorg og kjærlighet for barn, der kjærligheten mellom mødre og barn vurderes ut fra praktiske omsorgshandlinger.

Tvetydigheten viser seg gjennom småbarnsmødrenes deltagelse i arbeidslivet: Det kan bli vanskelig å overlate barn til andres omsorg, uten å bli devaluert som mor.

Stemødre har også en morsliknende rolle overfor sine stebarn. Rye (2013) snakker om betydningen av *signifikante andre* (fysiske og emosjonelt nære personer). Mor er betydningsfull fordi mor gjøres viktig via diskursive systemer i samfunnet. Til sammenlikning kan stemor være en signifikant annen, men har en mindre ekspressiv rolle i diskursive systemer. Dette avstedkommer skillet mellom biologisk og sosialt moderskap, og drar med seg posisjoner på kollisjonskurs. Her tenker jeg at stemor også kan oppleve seg devaluert i sin morsliknende rolle, samtidig som hun blir forstått i en annen kontekst enn biologisk mor. Forventningsforskjellen forstår jeg som et uttrykk for at biologisk mor og stemor plasserer seg innenfor ulike diskurser. Den biologiske diskursen skaper avstand samtidig som moderskapsdiskurser gjør seg gjeldende. *Den gode mor* setter hensynet til barnets beste foran andre hensyn. Her tenker jeg at stemor trekker på en moderskapsdiskurs som kan være uklar i forhold til en mer tydelig forventning knyttet til biologisk morsdiskurs.

4.1.3 «Jenta har allerede en mamma»

Et av temaene som fremkom under samtalen var omgivelsenes forventninger til stemor. På hvilken måte ga omgivelsene uttrykk for disse forventningen? Jeg lar følgende samtaleutdrag illustrere dette:

- B: Når vi satt og snakket i juleselskapet og den lille jenta snakket om at jeg nesten var som en mamma - hvordan alle de voksne på likt skulle korrigere og justere uten å gjøre noe nummer ut av det. Men så tenker jeg at det ble jo kjemperart egentlig.
- C: Hun fikk ikke lov til å ha de følelsene?
- B: Hun fikk ikke lov til å utforske eller ha de følelsene i det hele tatt.
- C: Nei, nei ... nei.
- B: Og det hadde sikkert vært greit om bare én hadde sagt det, men det var på en måte to eller tre på likt.
- C: Alle liksom. Det får du ikke lov til å si...
- A: Holde litt orden på ting?
- B: Ja! Jeg er ikke mammaen din – du *har* en mamma.
- C: Det er ikke rart barnet blir forvirret da liksom! Hva skal jeg føle om det her?

I samtaleutdraget samskaper informantene en virkelighet, sett fra sin subjektposisjon som stemor. Samtalen viser hvordan informantene sammen konstruerer en virkelighetsforståelse som er meningsbærende i denne konteksten. For å belyse hvordan meningsdannelse skapes støtter jeg meg til Øfsti (2010, s. 124) som hevder at meninger og sannheter om livet ikke er gitt av seg selv, men at idealene forhandles, forandres og vedlikeholdes i tiden. Meninger oppfattes som sanne innenfor gitte kulturer og subkulturer.

Informantene fortalte om omgivelsenes merkbare forventninger uttalt gjennom utsagn fra den utvidede familien. Her snakker informantene fram hvordan *hverken* stemor selv eller jenta gis tillatelse til å ha en mor-datter liknende relasjon, selv om jenta omtaler stemor «nesten som en mamma». I dette tilfellet er det ikke bare stemor som tales imot, men også jenta. Slik jeg oppfatter det, snakker informantene fram barnets begrensede tillatelse til å ha *morsfølelser* for stemor. Dette kommer til syne i det omgivelsene indirekte gir uttrykk for at stemor *ikke er mamma* – fordi jenta *allerede har* en mamma. Uttalelsen fikk de voksne til å reagere unisont, ved å korrigere og justere jentas ytring. Gjennom disse språkhandlingene snakkes den biologiske diskursen fram. Slike språklige utsagn berører den biologiske diskursen som ble synlig gjennom rask regulering fra omgivelsene. Dette peker på at ved hjelp av språkhandling, plasserer man seg i det språklige univers. Jensen og Ulleberg (2011, s. 180) skriver at språkhandling skaper sosiale verdener. Det skilles ikke mellom tale og handling, men snarere at *å tale er å handle*, hvor diskursene formes gjennom språket. At de voksne samtidig ikke «skulle gjøre noe nummer ut av det» antar jeg handler om at flere diskurser berøres og at man befinner seg mellom konkurrerende diskurser. Samtidig fremkommer det at stemor ikke kan sammenstilles med biologisk mor eller true hennes posisjon. Og i kampen mellom diskurser, er det den biologiske diskursen som trumfer gjennom. En av informantene oppfattet at omgivelsene «forsøkte å holde orden på ting». Å holde orden i dette tilfellet, tenker jeg henspeiler på behovet for å bekrefte en dominerende diskurs om et biologisk prinsipp. Samtidig som det kan være en indikasjon på at man beveger seg i grenseland mellom diskurser. Gjennom språkhandling lever diskursene videre i generasjoner: Barnet lærer gjennom praksiser at biologiske bånd har fortrinnsrett til sammenlikning med de rent relasjonelle bånd.

Jeg velger også å se på endringsmulighet rundt diskurser i et familie- og moderniseringsperspektiv. Ellingsæter og Leira (2004, s. 28-29) skriver at komplekse

familiemønstre og former lett får en stemoderlig behandling også i velferdsstaten. Mytene om familieform får ofte et overdrevent stort spillerom grunnet mangelfulle kunnskaper.

Aarseth (2011) støtter opp rundt ideen om at dette er seiglivede praksiser. Selv om endringsarbeid tar tid, snur spydspisser opp ned på hardnakkete praksiser i et moderne samfunn og ansporer nye omgangsformer. Her oppfatter jeg at seiglivede praksiser er diskurser med godt rotfeste - som et tankskip å snu. De krever foregangspersoner på ulike områder som snakker fram nye historier og språkhandlinger. Ved å snakke sammen erfarer man språkets iboende krefter. Espen Schaanning beskriver hvordan diskurs og praksis er uløselig knyttet sammen i etterordet i *Diskursenes orden* (Foucault, 1999, s. 61): «Språk og samfunn, diskurs og praksis kan ikke løsrives fra hverandre. Å føre en diskurs er å utøve en praksis som i sin tur er sammenvevet med andre praksiser»

4.1.4 Skolen reproducerer en normativ familiemodell

Under samtalen fremkom informantenes erfaringer med skolens familiesyn, da stebarnas første skoledag ble beskrevet. På hvilken måte viste skolens syn på familien seg? I de følgende tre sitatene snakker informantene om nettopp dette:

Jeg synes skolen nesten har vært verst ... skolen hadde sagt at [elevene] skulle tegne familien sine hus som de bodde i, «også valgte jeg mamma fordi hun er helt alene og da tegnet jeg huset til mamma». Også var hun så redd for at vi skulle bli skuffet når vi kom hjem og så at dette var et gult hus og ikke et grått hus.

Informantens utsagn åpner opp for å dele erfaringer med skolen. En av de andre informantene bekrefter den andre informantens uttalelser i det hun svarer at hun kjenner seg igjen. Videre tilføyer hun egne personlige erfaringer knyttet til barnas møte med skolen:

... vi har akkurat samme erfaring med skolen Tegn huset ditt! Og hvilket hus kulle hun ha valgt? å ha med ett bilde av familien din. Hvilken familie skal man velge? Jeg tenker at hvis den oppgaven skulle blitt gitt til min stedatter som hele tiden ... har opplevd å ha tre foreldre ... også var det et sånt normativt ferdig familietre med mor og far. Det var ingen plass til [stemor] som var en betydningsfull stemor

Informants utsagn om betydningsfulle andre, leder neste informant ytterligere inn i samme tema. I sitatet under snakker hun om at skolen ikke ser ut til å invitere betydningsfulle andre inn i skolekonteksten:

Jeg opplever at [skolen] er lite flinke til å etterspørre om det er noen andre viktige mennesker i [livet til barna] og da opplever jeg at lærerne ikke har lagt helt til rette for det, så der det ungene som må bære ansvaret, at.. oi nå kommer stemoren min ... i stedet for å gjøre det til en naturlig ting.

Barna hadde fått i oppgave å tegne hjemmet sitt og familien de bodde sammen med. Utfordringen var at det kun var ett hus på tegningen, og barna hadde blitt tvunget til å gjøre et vanskelig valg. Dette viste skolens mangelfulle tilrettelegging for andre familiesammensetninger enn kjernefamilien. Gjennom barnas møte med skolen, har informanten en klar erfaring om at skolen forventer at barna kun har *ett* hjem.

Jeg tolker det dithen at barna opplever sine stemødre som signifikante andre, men at det i skolesammenheng ikke er rom for mer enn *ett hus*. Det er tilsynelatende heller ikke plass til stemor i det «normativt ferdige familietreet» slik informanten metaforisk beskrev det. For å belyse endringer i familiestruktur støtter jeg meg til A. J. Andersen (2013, s. 206). Han viser til intimitetens fornyede stilling. Det økende antall skilsmisser på 70- og 80-tallet fikk konsekvenser for familiesammensetninger og førte med seg familieforandringer og nye måter å knytte nære bånd til andre på. Andelen sosiale relasjoner er økende og forhandlinger om hvem som skal tilhøre den nære familie, kan studeres ut fra sosiale praksiser. Det innebærer en overgang fra biologi til sosiale bånd, og familieband defineres stadig mindre ut fra slektskap og biologi enn tidligere. Det «normativt ferdige familietreet» slik informanten beskrev det, forstår jeg som et uttrykk at skolen henger igjen i en biologisk diskurs om slektskap, og uttrykker indirekte på samme tid institusjonell makt. Den biologiske diskursen forsterkes også i det informantene uttaler at de ikke er invitert inn i skolekonteksten, hvor møter eller arrangementer i skolens regi gir rom for biologiske foreldre og tilsynelatende utelukker stemor. Det er ikke enkelt å bli utelatt. Øfsti (2010, s. 120) skriver at det å befinne seg i marginaliserte diskurser kan være vanskelige fortellinger om tap og frustrasjon om å ikke helt få det til. At familiesammensetninger i økende grad dreier seg mot praksiser knyttet til sosiale bånd, henviser til en fremvekst av en diskurs som ikke er fundert i biologiske bånd.

I møte mellom biologisk og sosial-bånd diskurs ser det ut til at den biologiske fremdeles står sterkt i skoleverket.

Jeg forstår det slik at alle tre informantene opplever at også barna påvirkes av skolens implisitt uttrykte forventninger knyttet til bosted og familie. Forventningene viser seg ved at barna blir stilt ovenfor et vanskelig valg om hvilket hus de tilhører og dermed trolig stilt i en lojalitetskonflikt. I følge Widerberg og Kummen (2012, s. 333) bidrar måten vi snakker om og anerkjenner hjemmet på, hvilken betydning vi tillegger det. Hjem er det primære sted hvor *familie gjøres*. Ved å bruke begrepet *hjem* utvides det familiesosiologiske perspektivet utover familiebegrepet, der *hjem gjøres* gjennom kommunikasjon og sosiale relasjoner. Det som knytter en familie sammen i et hjem trenger ikke nødvendigvis å være biologisk fundert, men sier noe om beboernes sosiale relasjoner. Her formoder jeg at informantene kjenner på *utenforskap*. Skolen som institusjon later til å være forankret i en biologisk diskurs. Ideen om institusjonell makt knyttes til Foucault: Thomassen (2006, s. 123) skriver at «diskurser iverksetter en rekke utelukkelsesprosedyrer, som forsterkes og videreføres av institusjonelle praksiser, hvor kunnskapen hviler på et sett av maktstrategier». Slik jeg forstår det, er hus-tegning et implisitt uttrykk for hvem som er biologisk familie. Begreper som hjem, familie og hus går tilsynelatende om hverandre og skaper usikkerhet for de involverte. I informants utsagn kan det se ut til at barnet støtter opp under den forelderen som trenger det mest, når barnet sier «også valgte jeg mamma fordi hun er helt alene og da tegnet jeg huset til mamma». Likevel sitter barnet igjen med en følelse av å ha skuffet den utelatte familien. Å ha flere hjem har gitt barna andre familiepraksiser, som ikke bare involverer biologiske relasjoner, men også inkluderer andre nære sosiale relasjoner. Det kan dermed virke som at informantene og barna befinner seg i en familiediskursiv skvis mellom sosiale og biologiske bånd.

Jeg legger til grunn at en diskurs om *barnets beste* også gjør seg gjeldende. Prinsipper om «barnets beste» er noe vi finner igjen i FNs konvensjon om barns rettigheter, kalt Barnekonvensjonen (Familedepartementet, 1989). I Barnekonvensjonen er hensynet til barnets beste gjennomgående et overordnet hensyn. I artikkel 3, punkt 1 kan følgende leses: «Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn». Nøyaktig hva som er barnets beste, gjengis ikke. Etter mitt syn bidrar skolens institusjonelle makt forankret i en biologisk diskurs, til å sette sitt preg på vurderingen av hva som anses som «barnets beste».

4.2 Hvordan snakker stemor frem sitt handlingsrom?

Gjennom en stortingsmelding gir myndighetene uttrykk for verdigrunnlaget om familien og det forpliktende samliv og foreldreskap. Samtidig påpekes potensielt betydelige utfordringer i moderne familier:

Moderne familieformer omfatter i stor grad også «særkullsbarn» og steforeldre er daglige omsorgspersoner samtidig med at kontakten og samværet med biologisk forelder skal opprettholdes og videreutvikles. Utfordringene kan være betydelige for par som har omsorgen for «mine, dine og våre barn», og barnas medbestemmelse i tilrettelegging av familielivet er grunnleggende. Barns beste, uansett foreldres valg av samlivsform, er i fokus for regjeringens samlivs- og oppvekstpolitikk (Barne- og likestillingsdepartementet, 2002-2003).

4.2.1 Å bli gjort til konkurrent mot sin vilje

Informantene snakket om usikkerhet og konkurranseforhold til biologisk mor. Hvordan kom denne usikkerheten til uttrykk? Hva bidro til konkurranseforholdet til biologisk mor? I sitatet under beskriver en av informantene sine opplevelser:

[Stebarna] likte meg veldig godt fra første stund og var veldig opptatt av at jeg og faren skulle flytte sammen ... og det var litt sånn sårhet hos mammaen ... det har kanskje vært det vondeste i hele det her med å være stemor ... hvordan man skal trække da, og det er at denne mammaen i sin usikkerhet gikk inn og forklarte ting for ungene, satte ting i en sammenheng som vi ikke kjente oss igjen i Det at pappaen nedprioriteter for eksempel. Eller at han ikke ringer så ofte ... ble forklart med manglende interesse og en sånn avisning og jeg ble gjort til en slags konkurrent da. Mot min vilje.

Flere av informantene opplevde å få negativ respons fra den biologiske moren når de forsøkte å støtte sine stebarn. Jeg tolker i denne sammenheng at biologisk mor opplever støtten som et uttrykk for at stemor har kommet for emosjonelt nær barna. Å ufrivillig komme i konkurranse til biologisk mor har vært noe av det vondeste med det å være stemor, ifølge informantens utsagn. Dette forstår jeg som at det har vært flere besværlige aspekter i rollen som stemor, men å bli gjort til en konkurrent mot sin vilje har vært noe av det vanskeligste. Informanten

hevder at biologisk mor har «forklart ting for ungene og satte ting i en sammenheng vi ikke kjente oss igjen i». Siden stemor bruker «vi» om henne og far, tolker jeg at stemor og far opplever å være en enhet som sammen danner en ny flokk. Når far blir kritisert av biologisk mor, kjenner trolig stemor seg indirekte kritisert.

Her lener jeg meg til Watzlawick (Gjengitt fra Hårtveit & Jensen, 2004, s. 91) sin forståelse - at samspill i hovedsak kan beskrives som komplementære eller symmetriske. I en komplementær relasjon punkterer personene på ulikhet. I en symmetrisk relasjon derimot vil deltagerne punktere på likhet, som i praksis fører til interesse for de samme tingene. En symmetrisk relasjon har den svakheten at deltagerne har en tendens til å komme i konkurranseforhold til hverandre: Man kan konkurrere i hvem som er gladest i, flinkest til, mest attraktiv for barna å være hos. Punktueringen styrer atferden til deltagerne og det kan bli en kamp der begge deltagerne kommer dårlig ut, og relasjonen forblir slitsom.

Jeg antar videre at biologisk mor og stemor kommer i et konkurranseforhold, der barna er konkurransens *kjerne*. Dette er nødvendigvis ikke et eksplisitt valg, men kanskje heller et resultat av sterke følelser forsterket av diskurskamp. For barn som bor i to hjem er det en umulig situasjon å ikke forholde seg til de sosiale relasjonene «det andre hjemmet» aktualiserer. I en konkurransepreget relasjon mellom biologisk mor og stemor, ser det ut til at en diskurs om kjærlighet berøres. Når kjærligheten står på spill, blir vi redde. I kraft av at stemor har en nær relasjon til den biologiske morens barn, kan dette oppleves som en mulighet for *tap av kjærlighet*. Dette ser ut til å utløse en rekke sterke og såre følelser hos biologisk mor, der informanten i sitatet trekker fram mors sårhet og beskrivelser de ikke kjente seg igjen i som eksempler. Aarseth (2018, s. 92) hevder at sårbarheten blir særlig synlig i det senmoderne samfunnet, der familiepraksiser er i endring og gir usikre intimitetsprosjekter og dermed mindre trygge fellesskap. Av den grunn blir individene i større grad avhengig av intimitet og tilhørighet som de nære relasjonene kan tilby. Når mange relasjoner blir usikre, er det nettopp barna som utpekes som et vern mot redselen for fravær av kjærlighet. Jeg tenker også at biologisk mors opplevelse av *truet kjærlighet* bidrar til å skape den uttalte usikkerheten hos stemor i det hun stiller spørsmålet «hvordan skal vi trække da»?

Et og samme utsagn kan føre til konkurranse avhengig av subjektposisjoner. Følgende avsnitt løfter fram hvordan konkurrerende diskurser kan fylle ulike funksjoner og tillegges ulik mening avhengig av diskursivt perspektiv. U. C. Andersen (2013, s. 39) peker på at en serie

utsagn føyer seg inn i rekken av representasjoner der stefamilien blir fremstilt som et spesielt konfliktfylt område. Slike representasjoner viser seg blant annet gjennom profilerte ekspertpersoners normative uttalelse i media og populistiske bøker. Både psykolog Frode Thuen og familieterapeut Jesper Juul må anses å være representanter for en slik fremstilling. I en avisartikkel i Dagbladet Magasinet skriver Thuen (2002) at «stemødre og stefedre bør ikke prøve å være reserveforeldre». I boka *Bonusforeldre. Muligheter og fallgruver* skriver Juul (2010) at steforeldre, eller bonusforeldre som han kaller det, bestemt ikke skal ta på seg oppdragerrollen, men heller sørge for å være gode forbilder. Begge definerer stemor ut av en foreldrelignende rolle. Sett fra stemors subjektposisjon blir trolig Thuen og Juul forstått som talerør for hvordan stefamilie bør leves, og blir samtidig indirekte bærere av en normativ ekspertdiskurs med stort maktansvar. Gjennom ekspertdiskursen gis definisjonsmakt for hva som kan sies og ikke. Fra biologisk mors subjektposisjon vil Thuen og Juul sine utsagn trolig være definert innenfor en biologisk diskurs som ikke tillater utenforstående å true hennes morskjærlighet for barna. Dette viser hvordan utsagn eller et meningsuttrykk kan inngå i flere konkurrerende diskurser og fylle ulike funksjoner. Det som provoserer fra én subjektposisjon, behøver ikke nødvendigvis å gjøre det i en annen.

Videre beskriver informanten fra sin subjektposisjon som stemor, hvordan hun kan kjenne forskjellen mellom relasjonen til egne barn og stebarn:

Jeg har ... gitt mer på noen områder til mine stebarn enn ... min egen. Han har jeg nedprioritert litt grann for han har en egen trygghet i min relasjon ... litt gratis kontakten. Sånn at han får mer kjæft. Han kan jeg stille større krav til ... stebarna bekrefter jeg mer. [Jeg] kjenner på den ikke-tatt-for-gitte-tryggheten. Den må jobbes litt for da, sånn at det ikke skal bli noen forskjeller der.

Informanten kan merke at kontakten mellom egne barn og stebarn er ulik. Informantens utsagn vitner om at det biologiske båndet tilsier at relasjonen tåler mer og i større grad kan tas for gitt. I motsetning til den ikke-biologiske (sosiale) relasjonen, som må jobbes for. Informanten sier sågar at den biologiske relasjonen kan tåle å nedtones til fordel for den sosiale relasjonen. Slike utsagn peker på at den biologiske diskursen står stødig. Likevel er det en viss dreining i lovverket mot sosiale relasjoner: Hagen og Rønbeck (2011) har sammenliknet det biologiske prinsipp i barnevernloven og barneloven. De fant at prinsippet

vektlegges ulikt i de to lovene og det tas til orde for en samordning av prinsippet's betydning og at det legges større vekt på barnets tilknytning til omsorgsgiverne.

På bakgrunn av biologisk mors uttalelser, kan det være grunn til å tro at far og stemor opplever seg uriktig anklaget av biologisk mor. Ved å bli tillagt feilaktige intensjoner og forklaringer, oppfatter jeg at ideen om moral berøres. Mennesker som behandles på en rimelig måte og i samsvar med moralske praksiser for mellommenneskelige relasjoner, opplever trolig rettferdighet. Den moralske diskursen er normativ i forhold til verdisyn og innebærer handlinger som enten rett eller gale. En moralsk diskurs vil indirekte si noe om rammene for hvordan man skal oppføre seg. I henvisning til moralsk praksis trekker Thomassen (2006, s. 174) fram Aristoteles begrep *fronesis* – som henviser til praktisk fornuft, skjønn, dømmekraft eller klokskap og innebærer at allmenne generelle kunnskaper tilpasses den konkrete situasjonen. Dette kunnskapsgrunnlaget gjør mennesker i stand til å ta gode mellommenneskelige valg, hvor verdiforpliktelse og etiske dimensjoner står sentralt. Slik jeg ser det henger moral sammen med normer og verdier, og sammenfører ideene et individ eller en gruppe mennesker anser som rett måte å leve på. Handlinger og holdninger som følger disse ideene kan omtales som moralske, og handlinger som bryter med ideene kan bli kalt umoralske. Hva som regnes som moralsk eller umoralsk varierer mellom ulike kulturer, subkulturer, generasjoner og ikke minst subjektposisjoner.

Informantens utsagn om at biologisk mor «satte ting i en sammenheng som vi ikke kjente oss igjen i», tenker jeg illustrerer det som stemor oppfatter som urimelige utsagn. Uttalelsen berører en moralsk diskurs for akseptabel ytring innenfor de gitte normene for handling. Verdiene gjenspeiles i informantens uttalelser. Så hva er rett og galt å gjøre? Innbakt i den moralske diskursen identifiserer jeg et tabu om at stemor ikke kan ha uttalte fordommer knyttet til biologisk mors rett til å ha såre følelser. Sett fra biologisk mors subjektposisjon har hun «rett» til å ha såre følelser. Hva disse såre følelsene bunner i, er ukjent. Men tap av «familieprosjektet» og kampen om barnas kjærlighet er nærliggende tanker. Stemor på sin side faller inn i en moralsk diskurs om at biologisk mor ikke handler innenfor gitte moralske rammer. Likevel er de en del av den samme diskurs – en moraldiskurs som hevder at de begge har rett til å handle slik de gjør ut fra sin subjektposisjon. Og når stemor mot sin vilje blir gjort til konkurrent forstår jeg det som et brudd på moralske dyder.

Videre i samtalen snakket informantene om hvilke muligheter som fantes for å etablere og påvirke relasjonen til stebarna og biologisk mor. Hva var det som bidro til å endre relasjonen? I det kommende sitatet forteller en av informantene om hvordan hun ble delaktig i stebarnas utdanning:

... jeg tror jeg ville vært bevisst på å prøve å gå inn der foreldrene ikke gikk. For det er jo alltid noen nisjer. Så blant annet så sier stebarna mine og far deres innrømmer det litt motvillig, at de aldri hadde studert om det ikke var for meg ... jeg synes de skulle utnytte potensialet sitt, de var gløgge unger.

Her snakker informanten om hvilke muligheter som åpner seg gjennom å finne sin egen nisje, når andre aspekter får et konkurransepreg. Ved å rivalisere om de samme momentene, kommer man i konkurranse til hverandre. I motsetning vil det å finne en nisje innebære langt færre konkurrenter, og bære preg av å være en asymmetrisk relasjon. Her forstår jeg det slik at stemor er alene om nisjen og dermed ikke kommer i et direkte konkurranseforhold til biologisk mor og far, og kan ses på som en som fyller «hullene» der foreldrene selv ikke strekker til. Nisje bidro til å utvide stemors handlingsrom, samtidig som hun i større grad unngikk å komme i konkurranseposisjon til biologisk mor.

Sitatet sier mest om far, der stemor uttaler at «far deres innrømmer det litt motvillig at de aldri hadde studert om det ikke var for meg». Dette kan tyde på at en viss motstand fra far og et signal på at diskurser pipler fram. Aarseth (2011, s. 70-73) hevder at den anakronistisk forsørgerfaren vekker motstand hos de mer tidsriktige fedrene som representerer et oppbrudd mot forsørgermaskuliniteten. Hun tar til orde for at selv om dagens fedre i større grad er involvert i det emosjonelle og praktiske rundt barna, er det likevel mor ansvaret faller på. Aarseth gjengir (Annfelt, 2008), som hevder at familiepolitiske dokumenter fremhever betydningen av fedrenes nære relasjoner til barna, samtidig som det er et påfallende fravær om endringen om moderskapet. Aarseth sier at dette må ses i sammenheng med likestillingsmodellen, der det sentrale for menn ser ut til å være et knyttningsbehov til barna for sin egen del og ikke som et uttrykk for endring i relasjonen mellom kjønnene.

Ved å etablere nisje utvider stemor tilsynelatende sitt eget handlingsrom. Stemors interesse for utdanning som ressurs for barna, gikk likevel ikke upåaktet hen. I overnevnte sitat ser det ut til at hun berøres av fars egne diskurser i det han motvillig innrømmer at hennes

utdanningsbidrag synliggjør egenskaper hverken han eller biologisk mor innehar. Gjennom sitatet over ser dermed far ut til å trekke på flere farsdiskurser. Den litt anakronistiske forsørgerdiskursen som familiens «overhode» som tar viktige avgjørelser, samtidig som han trekkes mot den mer moderne farsdiskursen, hvor et ønske om å være mer nær i relasjonen til sine egne barns utvikling kan være av betydning. Samtidig ser far ut til å verdsette stemors bidrag i det han sier at barna aldri hadde studert om det ikke hadde vært for stemors engasjement. At stemor velger nisje peker i retning av at hun har respekt for å ikke tråkke i «andres bed», som jeg implisitt antar henger sammen med en biologisk diskurs om hvem som har rett til å gjøre hva. Mitt inntrykk er at stemor ønsker å vise biologisk mor respekt og lar henne forstå at hun ikke har tenkt å overta hennes eksklusive rolle som mor.

4.2.2 Opplevelse av å være rettighetsløs

Flere av informantene opplevde å stille «sist i køen». Hvilke erfaringer hadde informantene som tilsa at de var sist i køen? Og hvilke konsekvenser har det for relasjonen? I det følgende sitatet forteller en av informantene om sin opplevelse av å stå uten rettigheter med tanke på stebarna:

... de har ment at jeg skal yte full service, men ikke ha 17. mai rettigheter Det er ikke jeg som får gå i konfirmasjonen, men vaske huset før konfirmasjonen – det skulle jeg gjøre.

Informanten opplever å ikke ha rettigheter når det gjaldt stebarna. Slik jeg tolker det kan det se ut til at hun ikke bare får lov til å bidra, men skal yte full service. Når festtalene hedrer *de betydningsfulle andre*, er det de biologiske foreldrene som løftes fram og støttes opp under. I følge informanten er hun god nok når «bakkearbeidet» skal gjøres, men det er ikke noe som skal synliggjøres i familiær sammenheng. Dette leder meg til refleksjonen om hvem som har tillatelse til å definere seg som en del av familien. For å belyse dette aspektet tar jeg utgangspunkt i myndighetenes familiepolitiske føringer. I følge Ellingsæter og Leira (2004, s. 17) institusjonaliseres familien gjennom familieavgivning og velferdspolitik, der den offentlige konstitueringen av familie favoriserer bestemte familieorganiseringer. Historisk sett har enkelte familieformer vært opphøyd til norm - konvensjonelt den kjønnsdifferensierte kjernefamilien, der far, mor og barn bor sammen. Kjernefamilien har også vært *indeksfamilien* som utgangspunkt for ulike offentlige økonomiske beregninger.

Hvilken stilling har så de nye familiene i det offentlige rom? Ellingsæter og Leira (2004, s. 18) skriver at gjennom nye familiepraksiser har ideer om den tradisjonelle kjernefamilien blitt utfordret. Omfattende omstruktureringer har bidratt til å destabilisere familien. Blant annet har homofiles rett til å adoptere vakt sterke reaksjoner fordi den *naturgitte familien* og familieverdier røres ved. For selv om omgivelsene endrer seg radikalt, anes en bekymring for at oppslutningen om familien svekkes, implisitt at den helst ikke bør endre seg. Endringer blir ofte fremstilt som uønsket og som symptomer på moralsk forfall. Her tenker jeg at stefamilier også er et eksempel på nye familiepraksiser som har rokket ved den tradisjonelle kjernefamilien. For selv om stefamilien ikke er et nytt fenomen, har forutsetningene endret seg og innebærer ikke lenger fravær av biologisk forelder.

Jeg antar at stefamilien som konsept kan virke forstyrrende for de grunnverdiene familiepolitiske ideer gjennomsyres av. Ellingsæter og Leira (2004, s. 18) fremhever at selv om familiepolitiske verdier er godt forankret, er ikke termen «familie» ofte brukt i norsk familie- og velferdslovgivning, der det først og fremst er relasjonen mellom individene som blir vektlagt. Videre er også *barnets beste* et bærende prinsipp i offentlige dokumenter og knytter biologisk familie og barn nært sammen og demonstrerer grunnverdier tuftet på et biologisk prinsipp. Prinsipper om barnets beste kommer tydelig frem i blant annet *Barnelova* (Barne- og likestillingsdepartementet, 1981), *Barnevernloven* (Barne- og likestillingsdepartementet, 1993) og *FNs barnekonvensjon* (Familiedepartementet, 1989).

Gjennom myndighetenes familiepolitiske føringer legger jeg merke til at offentlige diskurser kommer tydelig til syne, der den biologiske kjernefamilien har den høyeste rang. Den offentlige diskursen bygger på en biologisk diskurs om hva det offentlige ser på som best for familien som helhet. Nye familieformer representerer dermed en marginalisert, men voksende motdiskurs for alternative familiepraksiser. Juridisk sett faller også steforeldre utenfor. Selv om steforeldre har svært få juridiske rettigheter, sier myndighetene noe om enkelte særbestemmelser: «Steforeldre har i utgangspunktet ingen formell rolle eller myndighet overfor stebarn, men etter enkelte særbestemmelser i barneloven kan en steforelder få foreldreansvar og/eller samvær dersom barnets forelder dør» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2015-2016). Dersom jeg ser dette i et kvinneperspektiv, viser dette til en hardnakket moderskapsdiskurs der biologisk mor anses som den beste omsorgspersonen for barnet, nærmest uavhengig av egnethet. Stemor kan først tre inn når biologisk mor er død - når det beste alternativet (biologisk mor) ikke lenger er mulig. Ut fra en diskursiv praksis på det juridiske området har stemor rett i sin opplevelse av ingen rettigheter: U. C. Andersen

(2013, s. 47) skriver at det er kvinnen som har født barnet som gjennom barneloven blir omtalt som barnets mor. Dermed finnes det kun én mamma. Normene og lovverket rommer ikke mer enn to foreldre. Fortellinger om nye familieformer i offentligheten vanskeliggjøres derfor i mangelen på begrep og kategorier.

Offentlige diskurser om familie har bidratt til å forme individets idé om «den gode familie». Alternative familiepraksiser tilhører ofte marginaliserte diskurser og posisjonerer seg svakere i det offentlige rom. Nye familiepraksiser kan oppleve å møte mange motstemmer, godt hjulpet av en biologisk diskurs. Dette viser til at det er en sterk biologisk diskurs som gjør seg gjeldende, hvor omgivelsene ser ut til å støtte opp under biologiske foreldre. Stemor blir ikke regnet med i de store sammenhengene, noe som bidrar til å begrense handlingsrommet både politisk, juridisk og relasjonelt i forhold til stebarn. Diskursene gjør seg gjeldene blant folk og gir seg uttrykk i hvem som har rett til å gjøre hva.

4.2.3 Tabubelagte følelser

I samtalen mellom informantene framkom krevende *følelser* som et av temaene. I sitatet under forteller informanten hvordan hun og ektemannen i begynnelsen bevisst valgte å holde tilbake egne vanskelige følelser når anstrengende situasjoner oppstod mellom voksne og barn:

Vi må skjerme henne helt for våre følelser tenkte vi. Men er det riktig på en måte
Vi valgte å gjøre det. Men etterhvert har vi delt noe mer Jeg husker vi var usikre.
Virker vi bare som kalde fisker som tåler alt? Når vi egentlig står og tårene siler når hun bare sier ja, men da gidder jeg ikke.. da stikker jeg til mamma ...

Informants utsagn viser tegn på motstridende følelser knyttet til hvilket følelsesuttrykk som er tillatt å vise. En av de andre informantene repliserer:

Jeg har begynt å tenke litt annerledes jeg, for det er jo en ... idé om at man ikke skal utsette ungene for ... for mye av følelseslivet sitt Men så tenker jeg at jeg tror at jeg skulle klart å holde meg selv tydelig oppe og likevel vist de følelsene.

Jeg tolker at den første informanten snakker om en opplevd begrenset mulighet til å vise følelser ovenfor sin stedatter, og velger å holde tilbake til tross for at følelsene innvendig blir sterke når hun beskriver at «tårene siler». Jeg aner at hun trekkes mellom valget om å *vise*

vanskelige følelser eller fremstå som «kalde fisker som tåler alt», og i dette spennet strever hun med å finne en god balansegang. I følge Lilleaas (2005) har moderne vitenskap i stor grad betraktet følelser som ikke-rasjonelle og som en indikasjon på det fornuftstridige ved kroppen. Følelser var noe særlig kvinner *led under* mer enn at følelser var noe man *gjorde*. Hun gjengir sosiologene Lyon og Barbalet som hevder at følelser er sosiale. Følelsene knytter kroppen til den sosiale verden og er disposisjoner, holdninger og bevegelser som er holdningsskapende og fysiske. Hvordan vi tenker og hva vi gjør har sin begynnelse i vårt følelsesrepertoar, og kan bety at når bestemte situasjoner oppstår føler man det man har *lært seg* at man skal føle. Her får jeg inntrykk av at informantens handlingsrom begrenses av ideen om hvordan hun *bør* handle – underforstått at barnet *bør* beskyttes mot de voksnes vanskelige følelser. Handlingsrommet for hva som er tillatt å vise av følelsesmessig uttrykk ser ut til å knytte seg til en psykologisk diskurs om følelser. I sitatet reflekterer informanten over en ambivalens knyttet til om dette var riktig måte å møte stedatteren på. Den andre informanten ønsker å utvide eget mulighetsrom ved å bryte med ideen om at stemor ikke skal vise følelser ovenfor stebarna. Jeg oppfatter at hun med dette utfordrer rådende diskurser om følelser og moral.

Hva som er tillatt å vise av følelsesmessig uttrykk avhenger av kultur. I følge Miyamoto og Ma (2011) har ulike kulturer forskjellige repertoarer for hvordan følelser kan uttrykkes. I vestlig kultur er positive følelser ansett som mer ønskelige enn i østlig kultur. Ulike kulturer ser ut til å lære sine barn følelsesregulering som passer eget kulturelt skript. Ut fra dette forstår jeg det slik at vestlig kultur i større grad bærer med seg forventning om positive følelser som implisitt kan bidra til en svekket tillatelse for tabubelagte følelser. Som Davies & Haaré (gjengitt av Øfsti, 2010, s. 18) beskriver det: «Vi snakker, føler og handler ut fra diskurser». På bakgrunn av dette resonnementet, ser stemors handlingsrom for å uttrykke vanskelige følelser ut til å begrenses av en psykologisk diskurs om følelser, der hun ikke må miste kontrollen og vise vanskelige følelser ovenfor stebarn. Den diskursive føringen rundt følelser antyder at disse i all hovedsak *bør* være positive og rasjonelle.

For å ytterligere belyse informantens uttalelse trekker jeg fram *kommunikasjon* for å belyse både det talte og det uuttalte. I boka *Kommunikation og økomentale systemer* (Ølgaard, 2004, s. 69-75) vises det til Batesons forfatterskap. I følge Bateson er det «umulig å ikke-kommunisere». Han hevdet at kommunikasjon er kodet *digitalt* (det talte eller skrevne språk). Like betydningsfull er den *analoge* kodingen, der kommunikasjonen har et nonverbalt uttrykk i

form av pauser, tonefall, stemmeføring, kroppsholdning, håndbevegelser og andre former for gester. Bateson hevder at verden kun *har været* gjennom at ting, hendelser og atferd. Verden blir perseptert og danner ulike verdensbilder. Om jeg skal følge Batesons tankegang, har informantens valg om å ikke språksette vanskelige følelser et aspekt av analog kommunikasjon. Her tenker jeg at analog kommunikasjon lett kan bli gjenstand for tolkning gjennom abstraksjon og tillagt forståelse i en samtale.

I vår tid kan man ofte lese gjennom media, selvhjelpsbøker og nettdebatter om hvordan man skal håndtere følelser – der tendensen peker på at åpenhet om følelser til et visst nivå anses som bra. Spesielt blir dette synlig i foreldrerollen der barna skal lære å vise åpenhet om følelser med det underliggende premisset om at fortrenkte følelser ikke er bra for den psykiske helsen. Samtidig går det en mer eller mindre tydelig grense på hvilke følelsesuttrykk og styrke det er tillatt å vise for andre. Ved å benevne følelser som potensielt tabu angir man noe som ikke skal nevnes eller røres ved. Å tilkjenne at man har ikke har klart å håndtere sine egne følelser kan dra med seg skam, flauhet og smerte. I «Tidsskriftet den norske legeforening» skriver Rygh (2017) hvordan skammen som en sosial reaksjon oppstår når egne eller samfunnets idealer eller forventinger brytes. Hun hevder at vi spiller roller som er fundert i en avtale mellom aktørene, som skal spilles ut i en passende kontekst. Skammen fremtrer når den faste rollen brytes gjennom å bli sett av andre. Dette representerer ikke bare et brudd med samfunnets forventinger, men også med egen selvoppfatning. Det er altså i møte med andre at skammen kommer til syne.

Tabubelagte følelser kan være en godt skjult hemmelighet. Kunnskapen om hvordan vi skal snakke om følelser er synlig i diskursene rundt oss, men tilsynelatende ser det ut til at skammen sitter betydelig sterkere enn kunnskapen. Da kan det kanskje oppleves enklere å gjemme bort problemet og heller pynte litt på sannheten. Informanten forteller videre at tiden ser ut til å ha gitt økt trygghet, i det hun forteller at de har delt mer etterhvert. I vår tidsalder finnes det mange motstemmer som snakker fram alternative motdiskurser som tar et oppgjør med skammen. Ungdomsserier som «Skam» (Furevold & Andem, 2016) og Knausgårds roman *Min Kamp*⁶, er eksempler på blottleggelse av skambelagte følelser. I kjølvannet av ungdomsserien «Skam» utga også tidsskriftet *Samtiden* en spesialutgave omdøpt til *Skamtiden* (Samtiden, 2017). Drivkraften som skammen fører med seg, ser ut til å være mektig. Dette

⁶ Den første, andre og tredje boka kom ut i 2009, den fjerde og femte våren 2010 og den sjetten november 2011.

tyder på at det finnes en sterk diskurs som handler om hva vi kan si, føle eller handle når det gjelder tabubelagte følelser - der man risikerer å blottlegge sin sårbarhet for omgivelsene. Konteksten har betydning for hvilken mening vi tillegger hendelsene og diskursene blir synlig gjennom vår forståelse og mening om ting.

En annen diskurs som viser seg i materialet, er en diskurs om barnets beste. I dette tilfellet at barnet ikke skal dras inn i de voksnes problematiske følelsesliv. Hva som blir sett på som en trygg og ansvarlig omsorgsperson, går ifølge diskursen dårlig overens med en voksenperson som gir uttrykk for egne vanskelige følelser. En diskurs om oppdragelse ser også ut til å gjøre seg gjeldende. Synet på oppdragerrollen endres over tid. Forhold mellom foreldre og barn er også i forandring. Aarseth (2018, s. 90-91) beskriver utviklingen av en ny intimitet i forholdet mellom foreldre og barn. Tendensen er et intensivert krav til investering i barna. Foreldrenes orientering mot emosjonell nærhet og at barnet bør behandles på en likeverdig måte, peker på en økt grad av demokratisering og intimisering av forholdet. Jeg legger til grunn at stemødre også har en foreldreliknende rolle for stebarn, og antar at også stemor til en viss grad blir en del av en slik forandring. Det å miste grepet over egne voksenfølelser i vår kulturelle kontekst, blir ansett som noe som ikke går godt overens med oppdragermandatet. Å være en god rollemodell fremstår også diskursivt som et viktig karaktertrekk hos en voksenperson som skal oppdra barn. I en ideell verden bør oppdrager være behersket, i forkant og skjærme barna fra eget vanskelig følelsesliv. Å vise såre og besværlige følelser kan lett bli tatt til inntekt for en slags menneskelig svakhet, hvor uttrykte følelser er ok så lenge de er under kontroll.

4.2.4 Kjent men fremmed

I samtalen fortalte informantene hvordan det vokste frem vanskelige følelser i kraft av en indirekte knytning mellom stemor og biologisk mor. Gjennom hvilke erfaringer viste disse vanskelige følelsene seg? I det kommende sitatet forteller en av informantene om gjenkjennelsen av biologisk mor gjennom stebarnas væremåte:

En annen ting som jeg har kjent på, har vært tidvis utfordrende ... jeg og mammaen deres er veldig forskjellige, vi har veldig ulike verdier ... hun har noen sider Alle de tingene hun lirer ut av seg. Hun er litt ufiltrert, og det synes jeg har vært litt vanskelig Når du har disse flotte vakre barna også plutselig skjærer det gjennom at det er sånne «minier». Ene øyeblikket er de bare seg selv. Neste øyeblikk likner de på

pappaen og alt er søtt og fint, og plutselig så er de moren opp av dage Oi, det var der de kom fra ja. Nå har de vært en uke hos moren sin.

En av de andre informantene repliserer:

Ja, absolutt det kjenner jeg veldig igjen. Både i oppførsel, holdninger, verdier og utseende. Jeg har liksom følelse av noe fremmed som er i mitt hus.

Stebarn som minner om biologisk mor, kunne vekke ambivalente følelser. I den første informantens sitat, synes forholdet til biologisk mor å bære preg av å være anstrengende. Når informanten beskriver at biologisk mor er «litt ufiltrert», forstår jeg det som at grenseoppganger overskrides og bidrar til å skape usikkerhet hos stemor. Dette ser ut til å farge stemors opplevelse av stebarna når hun beskriver at «små minier skjærer igjennom». Sagt med andre ord peker dette i retning av at stemors relasjon til biologisk mor, ser ut til å påvirke relasjonen til stebarna.

Den andre informanten tilføyer at når hun ser stebarnas oppførsel, holdninger, verdier og utseende kan også hun dra kjensel på stebarnas biologiske mor. Det oppleves som å ha «noe fremmed» i hus. Bruken av det ubestemte pronomenet «noe» i denne sammenheng henviser til noe antydende og ubestemt knyttet til fremmedheten. Her tolker jeg «noe fremmed» som noe som man ikke umiddelbart gjenkjenner som «sitt eget» - noe som ikke er av eget genetisk opphav. I boken *Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge* er Marilyn Strathern (gjengitt av Melhus, 2016, s. 69-70) opptatt av at *egne barn* favner det relasjonelle gjennom tilhørighet og identitet. Hun hevder at de underliggende forestillinger som er avgjørende for reproduktive bestemmelsesprosesser, handler om mer enn å være et produkt av sine foreldre: Like mye som lenselen etter å få et eget barn, er ønsket om det barnet reproducerer *for* foreldrene, og til slutt det som binder dem sammen. Her oppfatter jeg at *egne barn* bringer med seg noen tatt-for-gitt-heter som snakker ut fra en biologisk diskurs om blodsband. Videre forstår jeg dette som et uttrykk for at stemors relasjon til biologisk mor bidrar til å fremme stemors usikkerhet til stebarn. Stemors ambivalens ser ut til å knytte seg til at dette går utover barna. Det man ikke instinktivt kan kjenne igjen, blir noe fremmed - og spørsmål om familie og slektskap kommer til syne. «En biologisk diskurs bærer med seg implisitte tatt-for-gitt-meninger som gir en retning for hvordan vi kan snakke om tilhørighet» (Øfsti, 2010, s. 18).

En diskurs er dermed med på å bestemme hva som kan bli sagt av hvem og hvordan man kan snakke sammen om nye familiekonstellasjoner.

Informantenes utsagn peker på at relasjonskvaliteten til biologisk mor gir ringvirkninger i relasjonen mellom stemor og stebarn. Stemor ser ut til å ta avstand til stebarn når relasjonen til biologisk mor bærer preg av vanskeligheter. Å kjenne på en avstand knyttet til påminnelse om biologisk mor, kan være tabubelagte følelser som henspiller til omsorgsdiskursen som den gode omsorgsperson og diskursen om barnets beste.

Videre i samtalen beskriver en tredje informant usikkerhet omkring hvor emosjonelt nær hun kunne være den sårbare stedatteren. Usikkerheten ble forsterket av frykten for å tråkke feil i biologisk mors domene og skapte en avstand:

... stedatteren min var vel fire år når jeg traff henne første gang, og var veldig veldig forsiktig. Og også veldig sårbar. Eh.. så jeg ble jo kjempeusikker på hvordan jeg skulle, også blir det det der da ... mammaen.. du vil ikke ... selv om hun hadde et kjempegodt forhold til mammaen sin ... det skapte ... en liten avstand mellom oss.

Informants uttalelser vitner om flere forhold som skaper usikkerhet i rollen som stemor. Gjennom bekrivelsene får jeg inntrykk at hun slites mellom motpoler i sin rolle som stemor. På den ene siden er det et barn som er forsiktig, sårbart og som trenger stemors omsorg. På den andre siden er det hensynet til biologiske mor som skal ivaretas.

Den allerede tilstedeværende usikkerheten knyttet til stedatterens forsiktighet, forsterkes av hensynet til biologisk mor. I frykt for å tråkke biologisk mor på tærne, trekker stemor seg mer tilbake i form av det stemor beskriver som «liten avstand mellom oss». Den begrensede muligheten til å skape en emosjonell nær relasjon til stedatteren fører til at stemors handlingsrom minskes og indirekte beveges vekk fra stedatteren. Vrakrestene i kjølvannet kommer til uttrykk gjennom *avstanden* til stedatteren og kan forveksles som manglende følelsmessig engasjement. Ved å beskrive sin usikkerhet i møte med stedatteren, begrenses stemors handlingsrom derfor av betingelser på utsiden av relasjonen i seg selv. Den implisitte makten som viser seg gjennom den biologiske diskursen, fører til at stemor trekker seg tilbake. Gjennom språket er ikke ord eller meningsytringer nøytrale. Måten stemor snakker om biologisk mor på er også ikke-nøytrale beskrivelser av rollen. Ved å snakke om biologisk

mor som potensielt utfordrende eller problematisk, forsterkes også denne rollen gjennom språket.

Jeg har så langt i oppgaven forsøkt å belyse hvordan forventninger og handlingsrom styres av diskurser. Gjennom egne punktueringer har vist til diskurser som har utkrystallisert seg da materialet ble analysert, tolket og drøftet. Avslutningsvis i dette kapittelet vil jeg ha en oppsummerende refleksjon.

4.3 Oppsummerende refleksjon

Denne undersøkelsen har forsøkt å belyse stemorsrollen i et diskursivt perspektiv. Studiet har fokusert på forventninger, handlingsrom og hvilke diskurser som ble snakket fram blant informantene. I dette avsnittet vil jeg trekke fram noen oppsummerende refleksjoner på bakgrunn av analyse- og drøftingskapittelet.

I analysen av datamaterialet var det flere diskurser som ble synlig. Den biologiske diskursen har en dominerende posisjon, og viser seg gjennom måten informantene snakket om biologisk mor, familie og moderskapet. Det moderne familieliv har gjennomgått store endringer og er i større grad preget av ustabilitet og avstedkommet et mangfold av nye praksiser. Fremdeles snakkes kjernefamilien fram gjennom en biologisk diskurs som fremkommer tydelig i offentlige dokumenter, med det underforliggende budskap om at det er én familieform som er riktig og naturlig. Tilhørighetshierarkier snakkes i stor del fram gjennom en biologisk diskurs om slektskap. Det å være en engasjert forelder handler om tilhørighet, som igjen gir anerkjennelse og aksept fra samfunnet. Tilgangen til moderskap skjer gjennom fødselen, og også her blir det liten plass til stemor. Den biologiske diskursen er likevel ikke eneveldig. Den relasjonelle diskursen blir synlig gjennom informantenes rolle som sosial mor for stebarna. Informantene bygger sine relasjoner tuftet på andre forhold enn det som er nedarvet. Den sosiale morsrollen blir synlig gjennom investert tid, felleskap og ritualer.

Biologisk mors kamp om barnas kjærighet ser ut til å skape en konkurrerende relasjon til stemor. Det som står på spill er retten til å avgjøre hva som er «den gode mor» eller hva som er «barnets beste». Ved å knytte seg til normen om «den gode mor» oppnås anerkjennelse og tilhørighet. Biologisk mors knytning til barna gjennom en biologisk diskurs om blodsbånd gir henne en tatt-for-gitt rettighet til barnas kjærighet, der retten fremstilles som nærmest noe naturgitt. Og hvor mengde tid med barna blir symbolet på morskjærigheten. Stemors inntreden i familien, og emosjonelle nærhet til stebarna, gir biologisk mor mindre tid med

egne barn og avstedkommer en opplevelse av avvisning, frykt for relasjonstap og innvirker på ideen om hvem som har rett til å elske barna mest. Til tross for at moderskapsdiskurser står sterkt og viser seg i det normative språket om mødre, fører endrede familieformer og nye intimiteter til at den biologiske diskursen stadig svekkes.

Stemors tabubelagte følelser snakket frem gjennom en psykologisk diskurs om følelser og identifiseres flere motstridende diskurser. Diskursen som tillater *åpenhet om følelser* er fremtredende, men bare til et visst punkt. Følelser som snakkes frem på en rasjonell måte er legitimt, men nærmer man seg grenseland mellom diskurser, ser tillatelsen imidlertid ut til å svekkes. «Rasjonell» blir fremstilt som noe som er fornuftig og som et honnørord. Det er greit å snakke om følelser så lenge de tåler «dagens lys». Barndomslæren ser ut å være at vanskelige følelser får du ikke gjort noe med, men det du kan gjøre noe med er innstillingen din. Tabubelagte følelser er blant disse som faller utenfor åpenhetsdiskursen.

Fokusgruppesamtalen, samt felles stemor subjektposisjon, legitimerer handlingsrom for å snakke om tabubelagte følelser.

Også omgivelsene ser ut til å opprettholde og støtte biologiske foreldre. Dette viste seg gjennom informantenes erfaringer med skoleverket og den utvidede familien. Dersom stemor holder passelig avstand til stebarna, reagerer ikke omgivelsene. Når stemor går for nært den biologiske diskursen, ser det imidlertid ut til at stemmene rundt endres. Når stemor rokker ved biologisk mors posisjon, utfordres den rådende biologiske diskurs og den implisitte makten i den dominerende diskursen kan bli svært merkbar for stemødrene i en marginalisert diskurs.

Diskurser gjør ulike subjektposisjoner tilgjengelig, og åpner opp for ulike tanker, følelser og erfaringer. Ofte baseres kunnskapen på taus og normativ viten som ingen stiller spørsmål ved. Svarene fra informantene viste en intern kamp mellom diskurser i stemor selv, der svarene avhenger av hvilken subjektposisjon det snakkes gjennom. På den ene siden kjemper informantene med stemorsdiskursen, samtidig som de alle innehar biologisk-mor erfaringer som tilsier at de tidvis snakker ut fra den biologiske diskursen. Simultant at stemor anerkjenner opplevelsen av å stå i en vanskelig rolle, kjente informantene på bevegelse mellom diskursen i det subjektposisjonen byttet mellom stemor og biologisk mor.

5 Avsluttende refleksjoner

5.1 Oppgavens pålitelighet, troverdighet og overførbarhet

Krav om pålitelighet i en kvalitativ undersøkelse er lite hensiktsmessig. Samtalen som ligger til grunn for datainnsamlingen er både verdiladet og kontekstavhengig (Johannessen et al., 2010, s. 231). Jeg har brukt meg selv som et instrument for datainnsamling. Min forforståelse og erfaringer spiller inn på materialet og vil derfor være umulig å etterprøve for en annen forsker. «En undersøkelses overførbarhet dreier seg om hvorvidt det lykkes en å etablere beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som er nyttige på andre områder enn det som studeres» (Johannessen et al., 2010, s. 233). Det har vært et viktig poeng å vise gjennomgående *transparens* i undersøkelsen. Underveis har jeg gitt en grundig beskrivelse av den konteksten oppgaven er forstått i, blant annet gjennom deling av egne erfaringer i stemorsrollen i innledningskapittelet. Hele forskningsprosessen og fremgangsmåten er detaljert beskrevet. Alle dokumenter som er brukt i prosjektet er mulig å etterspore - som transkripsjonen. Jeg har underveis vært åpen om alle valg og avgjørelser som jeg har ansett som nødvendige. Aktuelle vedlegg er lagt til avslutningsvis i denne undersøkelsen.

Jeg har gjennom et sosialkonstruksjonistisk epistemologisk ståsted og fokusgruppe som en del av metoden, forsøkt å vise hvordan mening dannes, forhandles og konstrueres i samhandling mellom informantene. Med dette som fremgangsmåte er hensikten at dette bidrar til formålet med undersøkelsen og er representativ for opplevelsen av stemorsrollen.

5.2 Har jeg svart på problemstilling?

I denne undersøkelsen har jeg forsøkt å besvare problemstillingen: *Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og muliggjør stemors handlingsrom?* Jeg har ved hjelp av teori, forskning og litteratur forsøkt å drøfte funnene jeg identifiserte i materialet. For å operasjonalisere problemstillingen, har jeg støttet meg til tre forskningsspørsmål. Først har jeg drøftet funn rundt *forventninger* til stemorsrollen, konkretisert gjennom stemorsbegrepet og forventinger fra omgivelsene. Deretter har jeg gått nærmere inn på hvordan stemor snakker fram sitt handlingsrom gjennom hvilke muligheter og begrensninger hun opplever. Det er underveis foretatt en løpende drøfting knyttet til hvilke diskurser som trer fram gjennom materialet. Avslutningsvis runder jeg av analysekapittelet med en oppsummerende refleksjon.

At stemorsrollen er en del av en marginalisert diskurs med sterkt press fra andre dominerende diskurser ble bekreftet i denne undersøkelsen. Stemor blir ofte tolket i negative fremstillinger

hvor rollen snakkes frem gjennom kulturelle praksiser i diskurser. Tilhørighetshierarkier bidrar til at stemor snakkes inn diskurser som forsterkes og opprettholdes av omgivelsene. Dette fanger stemor inn i ideer om hvem hun er og skal være. Derimot er nye familiepraksiser stadig mer synlig i samfunnet, og man ser at forståelse av familie og slektskap stadig reforhandles.

5.3 Undersøkelsens begrensninger. Noen kritiske refleksjoner.

Denne undersøkelsen har flere begrensninger slik jeg ser det. Fokusgruppen ble gjennomført med fire informanter (en informant ble forhindret fra å møte). Dette setter ikke bare begrensninger med tanke på antall informanter, men også på mengde datamateriale som ble produsert. Informantene ble rekruttert gjennom min rekrutteringsside på Facebook. Det eneste utvalgsriteriet var at informantene hadde erfaring fra stemorsrollen. De fire informantene som til slutt ble en del av utvalget viste seg primært å ha høy utdanning, og ble dermed representanter for en viss samfunnsgruppe. Det kan derfor stilles spørsmål ved om utvalget er representativt for stemorsrollen. Det kunne vært gjort segregeringer og tillagt flere utvalgsriterier som eksempelvis utdanningsnivå, alder og antall år med erfaring fra stemorsrollen. Det kan også stilles spørsmål ved om informantene kjenner seg selv igjen i den skrevne analysen. For å motvirke dette, kunne jeg ved hjelp av triangulering gitt informantene mulighet til å selv lese gjennom undersøkelsen og medvirket med egne innspill. Triangulering kunne vært en potensiell tilleggs metode for å styrke undersøkelsens troverdighet.

Metodisk sett kan det stilles spørsmål om fokusgruppe setter begrensninger hvor dyptgående temaer kan berøres, og om gruppestrukturen i seg selv tillater deltagerne å snakke fram atypiske sosiale praksiser. En eventuell opplevd manglende tillatelse kan innebære at stemmer og perspektiver ikke er blitt tydelig i prosjektet. Undersøkelsens begrensede dataomfang og valg av analysemetode kan også være utslagsgivende for resultatet. Et spørsmål er hvorvidt diskursene har fremkommet tydelige nok til at analysen er representativ for stemorstemaet. Dersom jeg hadde valgt en annen analysemetode ville antakelig andre temaer bli berørt. Med utgangspunkt i Foucaults diskursteori som teoretisk rammeverk for undersøkelsen, har Willig (2013) vært til stor nytte i operasjonaliseringsprosessen.

Enkelte funn i analysen har hatt begrensninger knyttet til lite forskning på familieterapi- og sosiologifeltet. Særlig gjelder dette funn som er knyttet til vanskelige følelser. Dette har ført

til at jeg har måtte støtte meg til alternativ litteratur og har manglet relevant teori og annen forskning å diskutere materialet mitt med.

Min egen rolle som forsker er også med på å styre retningen på undersøkelsen. Egen livserfaring generelt og stemorsrollen spesielt bidrar til forståelse og punktuering. Etterhvert som jeg skrev meg gjennom analysen, merket jeg at avstanden til temaene ble mindre. På bakgrunn av dette kan undersøkelsen virke til dels ensidig med større fokus på enkelte områder. Likevel opplever jeg at undersøkelsen nærmest har utallige valgmuligheter til videre fordyping.

5.4 Videre forskning

Undersøkelsen gir ingen entydige svar, men snarere en dybdeforståelse av en samtale mellom deltagerne i fokusgruppen. Det er ikke nødvendigvis strenge skott mellom diskurser. Mange diskurser kan befinne seg i gråsoner, berøre hverandre eller gå over i hverandre og dermed være vanskelige å få øye på. Om temaene hadde vært mer inngående undersøkt og med et større og mer segregert utvalg av informanter, ville det trolig fremkommet større mangfold og flere nyanser.

Forskningsmessig er det også interessant å utforske stemorsrollen som en del av et større bilde på nye perspektiver. Stemorsrollen er bare et aspekt av den nye intimiteten hvor familien er i stadig endring og nye familiepraksiser vokser fram. Praksisene påvirker diskursene som endres sakte men sikkert, og blir merkbare gjennom konkurrerende diskurser og diskurskamp. Gjennom prosjektet har jeg flere ganger tenkt at jeg gjerne skulle hatt mer kunnskap om barns erfaringer med stemorsrelasjonen eller stefamilien. Jeg antar at mye av kunnskapen om stebarn, kommer gjennom voksnes uttalelser, og kan feilaktig bli voksnes tolkninger på barns reaksjoner.

6 Avslutning

I denne undersøkelsen har tanken vært å se på stemorsrollen i et diskursivt perspektiv. Motivasjonen for denne vinklingen har bunnet i et ønske om å få øye på de usynlige kreftene som påvirker stemors handlingsrom. De mange problemorienterte fortellingene om stemor gjennom media og litteratur bidrar til å opprettholde forestillingene om stemor. Disse forestillingene bidrar til å forsterke stemors opplevelse av å være i en marginalisert gruppe i det norske samfunnet.

Å skrive selve masteroppgaven og prosessen som har ført meg dit, har vært en sammensatt og omfattende øvelse som har bydd på en bratt læringskurve. Det har vært en opplevelse av å være i en uavbrutt take-off-posisjon som har kostet betydelige mentale og fysiske krefter. Noen ganger har det gjort vondt, i det utallige timer har blitt tilbragt ved tastaturet, forvirringen har blitt stor og manglende oversikt har blitt fremtredende. Gjennom mange måneder har oppgaven blitt en stor del av livet mitt, og familie og venner har fått merke hvordan oppgaven etterhvert ble med meg i det mest jeg foretok meg.

Veien til målet har likevel vært en prosess jeg ikke ville vært foruten. Mangfoldige samtaler og refleksjoner med medstudenter gjennom prosessen har alle vært uvurderlige og viktige stemmer på veien mot målet. Nye forståelser har kommet til og ført meg fram og tilbake i arbeidet med oppgaven, og på den måten etterhvert ført til et mer finslippt resultat. Det har vært mange runder med omformuleringer og endringer underveis. Gjennom temaet har ny forståelse vokst fram. Etterhvert som jeg arbeidet med analysen, vokste mindre åpenbare funn fram fra materialet. Disse hadde ikke vært synlige for meg ved første gjennomlesning. Jeg ser verdien av å foreta en grundig analyse, tolkning og drøfting nettopp for å få øye på mer fordekte funn.

Gjennom masterprosessen har det også blitt tydelig for meg i hvilken grad forskeren er en del av selve prosessen. Jeg kunne lese om det på forhånd. Men å *kjenne det*, ga et annet læringsnivå. Med tanke på hvordan egen posisjon gir følger for kunnskapen som genereres i undersøkelsen, oppdaget jeg at data aldri snakker for seg selv.

Man har en morsdag, man har ikke en stemorsdag.

Er det virkelig noen som trenger drahjelp så er det stemødre, ikke sant.

For mødrene de bare cruiser.

Litteraturliste

- Andersen, A. J. (2013). Intimitetens plass i vennskap og parforholdet sett i lys av en romantisk historie. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.). *Å være sammen. Intimitetens nye kulturelle vilkår* (203-219). Oslo/Trondheim: Akademika Forlag.
- Andersen, U. C. (2013). Fra kjernefamilie til stjernefamilie. Ekspertenes makt og nettets motforestillinger. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.). *Å være sammen: Intimitetens nye kulturelle vilkår* (30-54). Oslo: Akademika Forlag.
- Andersen, U. C. (2014). *Når margin blir mainstream. Forhandlinger av ekteskap, foreldreskap og slektskap i mediene* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/41487/dravhandling-Andersen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Annfelt, T. (2008). Den viktige far: Representasjoner av far i familiepolitiske dokumenter. *Tidsskrift for kjønnsforskning (trykt utg.). nr 1 (2008)*, 42-58.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (1981). *Lov om barn og foreldre (barnelova)*. (LOV-1981-04-08-7). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Barne- og likestillingsdepartementet. (1993). *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*. (LOV-1992-07-17-100). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100?q=barnevernloven>
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2002-2003). *Forpliktende foreldreskap*. (St. meld. nr. 29). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-29-2002-2003-/id471301/sec3?q=moderne%20familieformer#KAP3-1-P5>
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2015-2016). *Familien - ansvar, frihet og valgmuligheter*. (Meld. St. 24). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-24-20152016/id2483146/sec2#KAP2-1-3-P6>
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Eliassen, K. O. (2016). *Foucaults begreper*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Ellingsæter, A. L. (2005). De «nye» mødrene og -remoralisering av -moderskapet. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 22(04), 373-382.
- Ellingsæter, A. L. (2009). Tidskrise i familien? I A. L. Ellingsæter & A. Leira (Red.). *Velferdsstatens og familien. Utfordringer og dilemmaer* (128-159). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ellingsæter, A. L. (2012). Innledning: Velferdsstatens familier. I A. L. Ellingsæter & K. Widerberg (Red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver* (13-30). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ellingsæter, A. L. & Leira, A. (2004). *Velferdsstaten og familien : utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Familiedepartementet, B.-O. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Hentet fra http://barneombudet.no/wp-content/uploads/2013/09/fns_barnekonvensjon.pdf

Flyvbjerg, B. (2009). *Samfundsvidenskab som virker: Hvorfor samfundsforskningen fejler, og hvordan man får den til at lykkes igen*. København: Akademisk Forlag.

Foucault, M. (1972). *Archaeology of knowledge and discourse on language*. New York: Pantheon Books.

Foucault, M. (1999). *Diskursens orden* (3). Oslo: Spartacus.

Frank, A. W. (2005). What Is Dialogical Research, and Why Should We Do It? *Qualitative Health Research*, 15(7), 964-974.

Furevold, M. & Andem, J. (Produsenter og regissør). (2016). *Skam* [nrk.no]. Oslo: NRK. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/skam>

Gergen, K. J. & Gergen, M. (2005). *Social konstruktion: Ind i samtalen*. København: Dansk Psykologisk Forlag.

Hagen, T. & Rønbeck, K. (2011). Står det biologiske prinsipp for fall? Det biologisk prinsipp i barnevernloven og barneloven noen forskjeller. *Lov og rett*, 50(08), 491-499.

Halkier, B. (2010). *Fokusgrupper*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Hennum, N. (2006). Likestillingens utfordring: Å avkjenne omsorg for barn. *Sosiologi i dag*, 3/2006, 35-58.

Hernes, L. (2010). *Stefamiliens utfordringer* (Mastergradsavhandling, Diakonhjemmet Høgskole). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/98210/Lisbeth%20Hernes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Hårtveit, H. & Jensen, P. (2004). *Familien - pluss én: Innføring i familieterapi* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Jensen, P. (2009). *Ansikt til ansikt: Kommunikasjons- og familieperspektivet i helse- og sosialarbeid* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jensen, P. & Ulleberg, I. (2011). *Mellom ordene: Kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. A. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt.

Juul, J. (2010). *Bonusforeldre: muligheter og fallgruver*: Cappelen Damm.

Jørgensen, E. T. (2015). Moderskap med restriksjoner. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 92(03), 183-201

Knausgård, K. O. (2009). *Min kamp. Andre bok*. Oslo: Forlaget Oktober AS.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Leiulfsrud, H. (2009). Familie og sosial ulikhet i velferdssamfunnet. I A. L. Ellingsæter & A. Leira (Red.). *Velferdsstatens og familien. Utfordringer og dilemmaer* (261-289). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lilleaas, U.-B. (2005). Kroppslig beredskap som vane. *Sosiologisk tidsskrift*, 13(02), 183-198.

Lock, A. & Strong, T. (2014). *Sosial konstruksjonisme: Teorier og tradisjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.

Matheasdatter, B. (2017, 7. okt.). Den gode stemor. Pappas nye kjæreste fikk en stor plass i hjertet mitt. *Dagbladet Magasinet*, s. 62-63.

Meland, A. (2018, 21.11.18). Fra landsmor til stemor. VG. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/Rx7qlA/fra-landsmor-til-stemor>

Melhus, M. (2016). Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge. I M. N. Ravn, G. K. Kristensen & S. Ø. Sørensen (Red.). (65-85). Bergen: Fagbokforlaget.

Miyamoto, Y. & Ma, X. (2011). Dampening or savoring positive emotions: A dialectical cultural script guides emotion regulation. *Emotion*, 11(6), 1346-1357.

Mühleisen, W. & Lorentzen, J. (2013). *Å være sammen : intimitetens nye kulturelle vilkår*. Oslo: Akademika forl.

Noack, T. & Lyngstad, T. H. (2012). Samlivsrevolusjonen. I A. L. Ellingsæter & K. Widerberg (Red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver* (55-75). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Norwich-Grytdal, K. (2018). *Rekrutteringsside for masterprosjekt*. Hentet fra <https://www.facebook.com/Kristin-Norwich-Grytdal-Rekrutteringsside-for-masterprosjekt-756337251368535/>

NOU 2003:19. (2003). *Makt og demokrati*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-019/id118893/sec11#KAP10-1>.

NRK. (2003). *Snøhvits stemor var uskyldig*. Hentet fra <https://www.nrk.no/kultur/-snohvits-stemor-var-uskyldig-1.534562>

Ottesen, A. M. (2014, 14. november 2014). Stemor sliter. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/21Jxq/Stemor-sliter>

Parker, I. (1992). *Discourse dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. London; New York: Routledge.

Rye, J. F. (2013). Mead, Berger & Luckmann og de signifikante andre. *Sosiologisk tidsskrift*, 21(02), 169-189.

Rygh, O. (2017). *Skyld og skam* (Nr. 7-8, 2017). Hentet fra <https://tidsskriftet.no/2017/03/gjesteskribent/skyld-og-skam>

Samtiden. (2017). Skamtiden. *Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsproblemer*, Nr. 3/17.

Sarromaa, S. (2017). Bonusmamma, bonuspappa og kjærlighetsbarn. *Oppland Arbeiderblad*. Hentet fra <https://www.oa.no/debatt/sanna-sarromaa/kjonn/bonusmamma-bonuspappa-og-kjarlighetsbarn/o/5-35-510271>

Skirbekk, S. (2018). *Rolle* [Leksikon]. Hentet fra <https://snl.no/rolle>

Snævarr, S. (2017). *Vitenskapsfilosofi for humaniora: En kritisk innføring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Statistisk sentralbyrå. (2018). *Barn 0-17 år, etter antall hjemmeboende søsken og foreldrenes samlivsform* [Statistikk]. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/familie/aar#relatert-tabell-3>

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis: Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Thuen, F. (2002). Ikke lett å være stefamilie. *Dagladet Magasinet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/kultur/ikke-lett-a-vaere-stefamilie/65824732>

Thuen, F. (2004). *Livet som deltidsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget.

Ulleberg, H. P. (2007). Diskursanalyse: et mulig bidrag til utdanningshistorisk forskning. *Barn*, (1), 65-80.

Vorlíček, V. (Produsent og regissør). (1973). *Tre nøtter til Askepott*. NRK: DEFA-Studio für Spielfilme og Barrandov.

Wassmo, H. (2010). *Tora*. Oslo: Gyldendal.

Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. J. (2001). *Discourse theory and practice: A reader*. London: Sage.

Widerberg, K. & Kummen, T. (2012). Flere skilsmisser - flere hjem. I A. L. Ellingsæter & K. Widerberg (Red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver* (330-348). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology* (3rd ed.). Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press.

Øfsti, A. K. S. (2008). *Some call it love : exploring Norwegian systemic couple therapists' discourses of love, intimacy and sexuality*. University of East London, London.

Øfsti, A. K. S. (2010). *Parterapi: Kjærlighet, intimitet og samliv i en brytningstid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øfsti, A. K. S. (2018). Alene hjemme? *Fokus på familien*(02), 103-112.

Ølgaard, B. (2004). *Kommunikation og økomentale systemer: En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab* (3. rev. udg.). København: Akademisk Forlag.

Aarseth, H. (2011). *Moderne familieliv: Den likestilte familiens motivasjonsformer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Aarseth, H. (2018). Familie og intimitet i endring – sosiologiske perspektiver. *Fokus på familien*, 46(02), 84-102.

Rediger notat

”Stemorsrollen – en rolle med uklart manus?”

 KRISTIN NORWICH-GRYTDAL. REKRUTTERINGSSIDE FOR MASTERPROSJEKT · SØNDAG 16. SEPTEMBER 2018
Lest 63 ganger

Kunne du tenke deg å delta i et forskningsprosjekt?

Bakgrunn og formål

Mitt navn er Kristin Norwich-Grytdal. For tiden er jeg masterstudent på VID vitenskapelige høyskole i familierapi- og systemisk praksis. Som avsluttende del av studiet skal jeg skrive en masteroppgave med fokus på stemors rolle. I den etterhvert mer vanlige familieførem stefamilien, er det mange stemødre som opplever uklare forventninger. Med studiet ønsker jeg å få fram mer kunnskap om hva som utløser og frigjør forventningene til stemødre i en rolle der premisene er uklare. Jeg håper derfor at du vil bidra med erfaringer du selv har fra denne posisjonen i familien.

Hva innebærer deltakelse i studien?

For at jeg skal kunne forstå og lære mer om din opplevelse av rollen som stemor har jeg planlagt å foreta et gruppeintervju. Dette er en gruppe på 4-6 personer som i fellesskap vil bli intervjuet av undertegnede. Anslagsvis vil selve gruppeintervjuet vare i 1-2 timer. Spørsmålene vil for det meste handle om hvordan du opplever stemorsrollen og om omgivelsene dine har gitt uttrykk for hvordan du burde utøve din rolle. Under gruppeintervjuet vil det bli benyttet lydopptak.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt - taushetsplikt og anonymitet vil ivaretas. Underveis i studiet er det undertegnede og veileder som vil ha tilgang til opplysningene. Min veileder på masteroppgaven heter Anne Kyong Sook Øfsti, førsteamanuensis, D. Sys. Psych. ved VID vitenskapelige høyskole. Materialet som blir brukt

under dette studiet vil bli makulert etter at masteroppgaven er ferdig i august 2019.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Skulle du velge å trekke deg, vil alle opplysninger om deg bli slettet. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til prosjektet, ta kontakt med Kristin Norwich-Grytdal via e-post eller i privat melding på Facebook.

E-post: k-norwic@online.no. Telefon: +47 92 82 82 61. Kontaktinformasjon til min veileder er Anne Øfsti, e-post: anne.ofsti@vid.no. Telefon: +47 91 32 31 17.

Studien er meldt til- og godkjent av Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Bildet er hentet med tillatelse fra bloggen <https://seksogsamliv.no/>

Med hilsen Kristin Norwich-Grytdal

Vedlegg 2

Anne Øfsti
Diakonveien 14
0370 OSLO

Vår dato: 26.06.2018

Vår ref: 61019 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

Vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning § 31

Personvernombudet for forskning viser til meldeskjema mottatt 05.06.2018 for prosjektet:

61019	<i>Stemorsrollen – en rolle uten manus? Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og frigjør ulike forventninger i stemorsrollen?</i>
Behandlingsansvarlig	VID vitenskapelig høyskole, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Anne Øfsti
Student	Kristin Norwich-Grytdal

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon finner vi at prosjektet er meldepliktig og at personopplysningene som blir samlet inn i dette prosjektet er regulert av personopplysningsloven § 31. På den neste siden er vår vurdering av prosjektopplegget slik det er meldt til oss. Du kan nå gå i gang med å behandle personopplysninger.

Vilkår for vår anbefaling

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon
- vår prosjektvurdering, se side 2
- eventuell korrespondanse med oss

Vi forutsetter at du ikke innhenter sensitive personopplysninger.

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringsskjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 61019

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Personvernombudet legger til grunn at forskere og studenter følger VID vitenskapelig høyskole sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 31.08.2019. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak

Ved prosjektslutt 31.08.2019 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Se våre nettsider eller ta kontakt dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Marianne Høgetveit Myhren

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10 / anne-mette.somby@nsd.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Kristin Norwich-Grytdal, k-norwic@online.no

Vedlegg 3

Masterprosjekt: *”Stemorsrollen – en rolle med uklart manus”*

Bakgrunn og formål

Mitt navn er Kristin Norwich-Grytdal. For tiden er jeg masterstudent på VID vitenskapelige høyskole i familieterapi- og systemisk praksis. Som avsluttende del av studiet skal jeg skrive en masteroppgave med fokus på stemors rolle. I den etterhvert mer vanlige familieformen stefamilien, er det mange stemødre som opplever uklare forventninger. Med studiet ønsker jeg å få fram mer kunnskap om hva som utløser og frigjør forventningene til stemødre - hvordan meningsdannelse skapes. Jeg håper derfor at du vil bidra med erfaringer du selv har fra denne posisjonen i familien.

Hva innebærer deltakelse i studien?

For at jeg skal kunne forstå og lære mer om dine erfaringer fra stemorsrollen, har jeg planlagt å benytte en såkalt fokusgruppe. Dette er en gruppe på 4-6 personer som i fellesskap deltar i en samtale rundt temaet stemorsrollen, hvor undertegnede er moderator. Anslagsvis vil selve samtalen vare i 1-2 timer. Spørsmålene vil for det meste handle om hvordan du opplever stemorsrollen og om omgivelsene dine har gitt uttrykk for hvordan du burde utøve din rolle. Under samtalen benyttes lydopptak.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt - taushetsplikt og anonymitet vil ivaretas. Underveis i studiet er det undertegnede og veileder som vil ha tilgang til opplysningene. Min veileder på masteroppgaven heter Anne Kyong Sook Øfsti, førsteamanuensis, D. Sys. Psych. ved VID vitenskapelige høyskole. Materialet som blir brukt under dette studiet vil bli makulert etter at masteroppgaven er ferdig i august 2019.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Skulle du velge å trekke deg, vil alle opplysninger om deg bli slettet. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til prosjektet, ta kontakt med Kristin Norwich-Grytdal via e-post eller i privat melding på Facebook.

E-post: k-norwic@online.no. Telefon: +47 92 82 82 61.

Kontaktinformasjon til min veileder: Anne Øfsti, e-post: anne.ofsti@vid.no. Telefon: +47 91 32 31 17.

Studien er meldt til- og godkjent av Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Med hilsen Kristin Norwich-Grytdal

Samtykkeerklæring

Jeg samtykker i at uttalelser fra intervjuene kan refereres (siteres) i masteroppgaven, eventuelle artikler og presentasjoner i forbindelse med prosjektet. Jeg gir også tillatelse til at prosjektets veiledere, som også er underlagt taushetsplikt, kan få lese materialet.

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Stemorsrollen – en rolle med uklart manus*», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

Å delta i fokusgruppe om stemorsrollen

At anonymisert materiale og transkripsjoner vil bli delt med veileder samt en gruppe medstudenter i undervisningssammenheng. Det samme gjelder eksaminator og sensor.

At anonymisert materiale tillates brukt i eventuelle artikler eller andre publikasjoner.

At mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. August 2019.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4

INTERVJUGUIDE

Innledning

- Presentasjon av meg selv og studiet jeg går på.
- Kort om samtalens formål.
- Hvorfor valget av dere som informanter.
- Ta deg tid, si det som faller deg inn der og da.
- Stemor vs bonusmor
- Noen spørsmål før vi starter?

Samtalens formål, introduksjon og problemstilling

Jeg vil i denne samtalen med dere få i gang synspunkter rundt temaet og problemstillingen i oppgaven min. Jeg vil stille spørsmål i samtalen, men målet er ikke å komme til noen konklusjon, men å diskutere rundt temaet og spørsmålene som jeg stiller. Jeg vil ha dine personlige historier, erfaringer og tanker om å være i stemorsrollen.

Dette er en samtale jeg tar opp på bånd for av praktiske årsaker i ettertid huske bedre hva vi sammen har snakket om.

Jeg ønsker å forstå verden ut fra ditt synspunkt. Jeg ønsker å vite hva du vet, på den måten du vet det. Jeg ønsker å forstå betydningen av dine opplevelser, være i dine sko, føle ting slik du føler dem, forklare ting slik du forklarer dem. Vil du være min lærer og hjelpe meg med å forstå (Spradley, 1979 s. 34).

Min undersøkelse heter: Stemorsrollen – en rolle med uklart manus.

Min problemstilling er: «Hvilke tilgjengelige diskurser regulerer og frigjør ulike forventinger i stemorsrollen?» Hvilke usynlige regler skaper forventinger til stemorsrollen?

Spørsmål

Del I: Innledende spørsmål til stemorsrollen

1. Hvor lenge har du hatt rollen som stemor?
2. Hvor mange barn er du stemor for?
3. Hva kaller du deg selv overfor barna?
4. Hva velger de andre i familien å kalle deg i den rollen du har

Del II: Egne forventninger til stemorsrollen

5. Hvordan oppfatter du at den ideelle stemor burde være?
6. Hvordan samsvarer dine egne erfaringer i stemorsrollen med den ideelle stemoren?
7. Har rollen din endret seg over tid?
8. Har du og far vært enig/uenig i grad av involvering i oppdragelsen? Eksempler?

Del III: Andres forventninger til stemor

9. Har du opplevd at andre i familien har gitt uttrykk for hvordan stemorsrollen skal utøves?
(Barnas far, stebarn, egne barn, barnas biologiske mor, foreldre, svigerforeldre, besteforeldre, svigerbesteforeldre).
10. Hvis dere har opplevd *fravær av forventninger* om hvordan rollen skal utøves. Hvilke erfaringer har dere da?
11. Hvordan har forventningene kommet til uttrykk gjennom samfunnet forøvrig?
 - a) Venner
 - b) Media, skole, barnehage, samfunnet forøvrig?
 - c) Andre?

Avslutning

13. Gjenta noen av de punktene jeg som intervjuer har fått innsikt i.
14. Debriefing etter intervjuet (da det ikke er uvanlig å føle en viss anspenning etter å ha delt noe som er personlig og kanskje emosjonelt).
15. Hvordan opplevde dere å bli intervjuet om dette temaet?
16. Noe mer dere vil si før vi avslutter?